

ÁTTEKINTÉSEK, RECENZÍÓK A MAGYAR SZÖVEGTANI KUTATÁS IRODALMÁBÓL

A MAGYAR SZÖVEGTANI KUTATÁSOK MAI HELYZETE (II., BEFEJEZŐ RÉSZ)*

MÁTÉ JAKAB

5. A szövegelméleti (nyelvi, nyelvészeti) szemlélet érvényesülése a magyar irodalomtudományban (műelemzésben) és a stilisztikai vizsgálódásokban.

Eredmények, irányzatok

A magyar nyelvtudomány – amióta a nyelveket tudományos módszerességgel vizsgálják – sohasem jutott olyan helyzetbe, és nem dolgozott ki olyan tudományos koncepciót, amely irányzattá terebélyesedve, befolyást gyakorolt volna az egyetemes nyelvészeti gondolkodás fejlődésére. A szövegtan sem magyar találmány, s hogy a külfölddel mégis szinte egyidőben léptünk a nemzetközi tudományos élet porondjára, azt hagyományainknak köszönhattuk. Nem mi szabjuk meg a szövegnyelvészeti vizsgálódások stratégiáját, de eredményeinket ma már a külföldi tudományosság is számon tartja.

A magyar szövegtan eredményeiről szólva újból DEME LÁSZLÓ megállapításával kell kezdenünk. Neves nyelvtudósunk CSÚRI KÁROLYNAK, a szegedi poétikai csoport vezetőjének és a szakma külföldön is jól ismert művelőjének a gondolatát idézi: „Ha pedig elfogadjuk azt a feltételezést, hogy a nyelvi kommunikáció alapegysége a *s z ö v e g*, akkor az irodalmi kommunikáció »közleményének«, az »irodalmi szövegeknek« »sajátos« jellegét csak olyan módon érthetjük meg, ha megbízható ismeretekkel rendelkezünk a szövegek általános tulajdonságairól" (DEME: 1979. 64). DEME igen fontosnak tartja CSÚRI további gondolatmenetében (Jeltudományi dokumentumok 1. sz.) azt is, hogy „(...) »az irodalmi szövegek« (...) általában élnek az »ekvivalencia«, az »oppozíció«, az »ambiguitás« stb. elvének vagy ezek kombinációinak a normál »szövegszervezésen«...túlmutató *r e n d s z e r e s* használatával, ami a szövegek kiegészítő, *m á s o d l a g o s* elrendezését, strukturálását eredményezi." (...) „Tehát fontos számolni azzal – folytatja DEME részben CSÚRI, részben saját gondolatmenetét –, hogy »a szöveg csak meghatározott módon olvasható mint 'irodalmi szöveg'«, mert szövegségénél nem kevésbé jellemző irodalmisága" (DEME: 1979. 64).

A két szegedi tudós megállapításait azért idéztük valamivel részletesebben, mert ebből DEME LÁSZLÓ – véleményünk szerint – igen lényeges következtetéseket vont le. A szövegek „szétretegzését” látja CSÚRI KÁROLYNAK az imént idézett megállapításában, és ő „ezt a szétretegzést (...) egymásban foglalt halmazokká” alakítja át a következőképpen: a *s z ö v e g e t* általában teljes halmaznak tekinti, a *s z ö v e g m ű*, melyre „a funkcionális jegyek mellett jellemzőek már a konstrukcionálisak is”, a szövegnek a részhalmaza, az *irodalmi s z ö v e g m ű* „(...) a szövegműnek művészi igénnyel megalkotott és a szöveg mögötti közlés lehetségszféráját is felhasználó válfaja” – a *k ö l t ő i s z ö v e g m ű* pedig az irodalmi szövegmű részhalmaza, annak „az átlagos irodalminal is több dimenziós megoldásformákkal, ill. ezek dominanciájával megalkotott válfaja”. (DEME: 1979. 64-65.)

* E tanulmány első részét lásd: PETŐFI-BÉKÉSI szerk.: 1991. 73–116.

Ha a szövegszemlélet térhódítását akarjuk vizsgálni az irodalomtudományban, akkor időben vissza kell mennünk a század első évtizedeibe, sőt nem árt szemügyre vennünk a századforduló egynemely irányzatát sem. Ebből a szempontból különös jelentősége van a francia *explication de textes*-nek, ám ez a módszer meglehetősen magán viseli a pozitívizmus jegyeit, amin csak az 1902-es francia tanterv bevezetése enyhít, amely kötelezővé teszi a tényleges szövegelemzést. Annak a megállapításnak azonban, amely LEO SPITZER nevéhez fűződik, hogy ti. a műelemzés „a szövegre és csakis a szövegre épül”, voltaképpen a strukturalizmus tudott a későbbiekben többé-kevésbé érvényt szerezni, ill. az *explication de textes* pozitívista jegyeit (a túlméretezett genetikai elemzés, a faktualizmus, amelyet a fonetika, lélektan, szociológia, stilisztika, poétika és művészettörténet eredményei rendkívül módon felerősítettek az *explication de textes*-ben) jelentősebben csak a strukturalizmus tudta módosítani. (Részletesebben I. FODOR: 1970. 353-363.)

A francia *explication de textes* térhódításával párhuzamosan, amelynek pozitívista jegyei ellenére is egyes mozzanatai kétségtelenül beépültek a későbbi műközpontú elemzési módszertanokba, más folyamatok is elősegítették az irodalomtudományban az ún. immanens, azaz a szövegszintűségeen alapuló műelemzési metodológia meghonosodását. E tényezők közül elsősorban a polgári filozófiában végbement „nyelvi fordulatot” kell említenünk (RUDOLF CARNAP, LUDWIG WITTGENSTEIN, BERTRAND RUSSEL, EDMUND HUSSERL és mások), de utalhatunk a lélektannak és az etnográfának a nyelv iránt tanúsított nagy fokú érdeklődésére (W. WUNDT, ill. F. I. BUSZLAJEV és A. N. VE-SZELOVSKIJ), vagy ami ebből a szempontból nem kevésbé lényeges, a saussure-i tanítások nyomán kialakult korszerű nyelvszemléletre.

Nagyjából a Cours de linguistique générale megjelenésével szinte egy időben megalakul az OPOJAZ, melynek soraiban ott találjuk ROMAN JAKOBSONT, VIKTOR SKLOVSKIJT, L. P. JAKUBINSKIJT, OSZIP BRIKET, B. M. EJHENBAUMOT, a később csatlakozók közül JURIJ TINYANOVOT, B. N. TOMASEVISZKIJT és az útítársak közül pedig V. M. ZSIRMUNSKIJT és V. V. VINOGRADOVOT. Az egyetemes irodalomtudományban az „orosz formalista iskola” néven meghonosodott koncepció kimunkálói arra törekedtek, hogy „a nyelvnek mint az irodalmi alkotás létét feltételező jelenségnek és a mű specifikus elemének a műalkotásban betöltött szerepét meghatározzák” (NYÍRÓ: 1970. 150. A kiemelés tőlem: M. J. Az orosz formalista iskola kialakulásáról és felfogásáról I. NYÍRÓ LAJOS szakavatott tanulmányán kívül a már idézett VIKTOR ERLICH *Russischer Formalismus* című munkáját is. München, 1964.). Az „irodalmiság”, a műalkotás „nyelvi megalapozottságáról” szóló felfogás kikristályosításában az orosz formalista iskolán kívül rendkívül nagy szerepük volt a saussure-i tanítások és más tényezők hatásának eredményeként kialakult különféle strukturális nyelvészeti irányzatoknak, főleg a Prágai Nyelvészkörnek, amely elsősorban JAN MUKAŘOVSKY tevékenysége révén szerzett elévülhetetlen érdemeket az új irodalomtudományi és esztétikai felfogás elméleti és módszertani megalapozásában.

Az új koncepciók kidolgozásában igen szoros együttműködés alakult ki a lengyel integrális iskola és a Prágai Nyelvészkö, valamint az orosz formalista iskola között. Az integrális iskola szintézise ROMAN INGARDEN nevéhez fűződik, aki tudatosan alkalmazza EDMUND HUSSERL „rétegelt struktúra modelljét” az irodalmi műre. „Az irodalmi mű lényeg szerinti struktúrája abban áll, hogy az irodalmi mű több heterogén rétegből felépülő alakulat”, s éppen ezért a műnek „polifon jellege van”. (Idézi VAJDA GYÖRGY MIHÁLY, NYÍRÓ szerk.: 1970. 307. – A Prágai Iskola műalkotáselméleti felfogásáról, a lengyel integrális iskoláról és a fenomenológiai művészet- és irodalomszemlélet lényegéről I. SZIKLAY LÁSZLÓ, BOJTÁR ENDRE és VAJDA

GYÖRGY MIHÁLY tanulmányait ugyanabban a kötetben. L. még BOJTÁR ENDRE A szláv strukturalizmus az irodalomtudományban című könyvét. Budapest, 1978.)

Végző fokon a nyelvészeti strukturalizmus jelenti a gyökeres fordulatot abban a folyamatban, amely az irodalomtudományban is új elemzési módszerek és technikai eljárások meghonosodásához vezetett, de ezt jelentős mértékben elősegítette a francia strukturalizmus is (a Tel Quel című folyóirat körüli csoportosulás: Ph. SOLLERS, JULIA KRISTEVA, T. TODOROV, akikhez igen szoros kapcsolatok fűzték R. BARTHES-t) a szemiotológia ún. „ideológiakritikai” felfogásával dúsítva. ROLAND BARTHES tevékenysége (Válogatott írások. Válogatta és az utószót írta KELEMEN JÁNOS. Budapest, é. n.) vagy JULIA KRISTEVA „szemianalízise”, CLAUDE LÉVI-STRAUSS neve és felfogása, vagy a sort még folytathatnánk, mind azt bizonyítják, hogy a francia tudományos életben a strukturalizmus a tudományfilozófia rangjára emelkedett, a nyelvet abszolutizálták nemcsak azáltal, hogy BARTHES pl. az irodalmi művet magával a nyelvvel, a mű megalkotását pedig az írással azonosítja (vö. KELEMEN utószavával, i. m. 255), hanem azáltal is, hogy magukat a különféle társadalmi jelenségeket is (l. pl. CLAUDE LÉVI-STRAUSSnak a társadalmi élet különböző területeiről kialakított felfogását, a rokonsági rendszerek, a mítoszalkotó tevékenység stb. értelmezését) a nyelv mintájára fogják fel. De nem hallgathatjuk el, hogy mindezek ellenére BARTHES írásaiban behatóan és elmélyülten foglalkozik a művek tartalmi elemzésével, tehát elméleti felfogása ellenére sem reked meg a formarendszerek és a jelképek szerkezetének a vizsgálatánál.

A strukturalista és szemiotikai (szemiotológiai) irányzatokat árnyalja és némileg módosítja UMBERTO ECO tevékenysége, akinek a nevéhez kapcsolódnak azok a munkák (La struttura assente 1963., Le forme del contenuto 1974., Segno 1973., Trattato di semiotica generale 1975.), amelyek a hatvanas-hetvenes években sok tekintetben a reveláció erejével hatottak, de elég éles vitákat is váltottak ki a különböző országok tudományos életében, főleg az 1958-ban a Nemzetközi Filológiai Kongresszuson elhangzott *A nyitott mű kérdése* című előadása, mely könyvalakban 1962-ben jelent meg Opera aperta címmel. „ECONak ez a könyve – írja KELEMEN JÁNOS – nemcsak saját munkásságában jelentett fontos állomást, hanem abban a fordulatban is, mely az esztétikai kutatások területén az információelmélet, a kibernetika, a kommunikációelmélet fogalmi apparátusának befogadása következtében a hatvanas években végbement” (KELEMEN JÁNOS: Utószó. UMBERTO ECO: A nyitott mű. Válogatott tanulmányok. Budapest, 1976. 452). A művészetekben, az irodalmi alkotásokban a nyitottság fogalma azt jelenti, hogy a szóban forgó műalkotás mint az emberi kommunikáció egyik (sajátos) formája, nem egyetlen jelentést hordoz. Amit mi – kommunikációelméleti fogalmakban gondolkodva – „költői üzenetnek” nevezünk, az valójában csupán az üzenetek forrása, azaz pontosabban fogalmazva „a műalkotás forma, melyet az idők során a történelem tölt meg”. R. BARTHES-nak ezt a tömör megállapítást nem minősíthetjük másként, csak úgy, hogy a műalkotás, mely struktúrájánál fogva üzenetnek látszik, „(...) állandóan nyitva áll az újabb és újabb értelmezések számára: nem ezt vagy azt az értelmezést, hanem egyáltalán az értelmezések lehetőségét szabja meg” (KELEMEN JÁNOS i. m. 455. A kiemelések KELEMEN JÁNOSTól).

A neves magyar nyelvfilozófusnak a műalkotások nyitottságáról kifejtett fenti megállapításai ECO felfogásával egybehangzóan azt is jelentik, hogy a művészetekben – így a különféle műelemzési eljárásokban – a kommunikáció (a kommunikációs szemlélet) és a jelentés válik központi kategóriává, mely messzemenően involválja a szemiotikai szemlélet meghonosításának a szükségességét.

Természetesen nem tekinthetjük feladatunknak UMBERTO ECO szemiotikai (szemiotológiai) felfogásának még a vázlatos ismertetését sem. (Erre vonatkozólag l. A nyitott mű. Válogatott tanulmányok című kötetét, Budapest, 1976., – melyben KELEMEN

JÁNOS szakavatott utószava ezt a feladatot igen magas szinten oldja meg.) Itt a jelentés fogalmának előtérbe kerülése során csupán arra kívánunk rámutatni, hogy a középkori logikákból és grammatikákból származó denotáció és konnotáció fogalma föltétlenül elősegíti a mindennapi nyelv és az irodalom viszonyának a tisztázását. Ehhez nagy mértékben hozzájárulnak a szövegstilisztikai vizsgáldások is. És még valami a jelentés előtérbe kerülésével kapcsolatban. A nyelvi megnyilatkozások jelentésében az a kettősség, amely az ún. tényvonatkozás és a célvonatkozás, vagyis a megnyilatkozás igazságértéke és a beszéd cselekvésértéke, a beszélők magatartását szabályozó konvenciók között fennáll (az első a logika, a második a pragmatika területe), vezetett el – bonyolult áttételeken keresztül (beszédaktus-elmélet, modális logikák, a kommunikációs folyamatban működő sajátos konvenciók stb.) – az ún. „lehetséges világok”-ról szóló felfogásokig, azaz – CSÚRI KÁROLY szavaival élve – a „referenciák lehetséges területeinek meg-sokszorozódásáig” (I. CS. GYÍMESI ÉVA: 1983. 27, CSÚRI KÁROLY: 1987., RUZSA IMRE: 1984., KIEFER FERENC: 1987.).

Ezek a felfogások, elképzelések, amelyekre valóban csak távirati stílusban utalhatunk, korántsem lezárt elméletek. Legtöbbjük alakulóban lévő felfogás, éppen ezért az itt használt fogalmakat rugalmasan kell kezelnünk, mert „a jövőre való nyitottság: korunk követelménye”. Ezt a követelményt igen nagy mértékben segítik a szövegelméleti stúdiumok, melyek a beszédaktus-elmélettől, a kommunikáció- és információelmélettől, a pragmatikától, a kibernetikától stb. támogatva, a hetvenes évektől kezdve valóságos „földcsuszamlást”, gyökeres átalakulást idéztek elő a humán tudományok területén, s ily módon megteremtődtek a kedvező feltételek arra, hogy az irodalomtudományban is, a műalkotások elemzésében meghonosodjanak az impresszionista eljárásokat felváltó, igényesebb és tudományosabb módszertanok.

Az a szellemi légkör és azok a feltételek, amelyek lehetővé tették a szövegnyelvészet kibontakozása során az irodalomtudomány elméletének megújítását és új műalkotáselemzési módszertanok kialakulását (a logikai modalitás hasznosításának lehetőségei a beszédaktus- és a szövegelméletben, a lehetséges világok elmélete, melyhez szorosán kapcsolódik a fikció és a valóság viszonya stb.), a dolgok természeténél fogva a magyar tudományos életet sem hagyták érintetlenül.

A megújulás jelei a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején váltak érezhetőbbekké. HANKISS ELEMÉR korabeli tevékenysége egyik bizonyítéka ennek a megújulási folyamatnak. Az általa és BOJTÁR ENDRE, valamint GRÁNICZ ISTVÁN által szerkesztett *Strukturalizmus I-II.* 1971. című kötet voltaképpen tükrözi a magyar szellemi életnek a tájékozódási készségét és az új iránti fogékonyságát. A *népdaletől az abszurd drámaig* című kötetében HANKISS (Budapest, 1969.) több műelemzési, esztétikai és stilisztikai kérdésre próbál megnyugtató választ adni (l. pl. az „oszcillálás”-ra mint az esztétikai élmény forrására vonatkozó megállapításait). Külön kötetben foglalkozik az irodalmi kifejezésformák lélektanával (alkotáslélektan) (Budapest, 1970.), majd a hetvenes években megvédett akadémiai doktori értekezését, *Az irodalmi mű mint komplex modell* címen 1985-ben publikálta. Mindezek a munkái, valamint az *Irodalomtudomány és pszichológia* című tanulmánya (NYÍRÓ szerk.: 1970. 413-468) csakúgy, mint a szerkesztésében megjelent *Formateremtő elvek a költői alkotásban* (Budapest, 1971a.) és *A novellaelemzés új módszerei* (Budapest, 1971b.) csatlakoznak annak a bizonyítékai, hogy a magyar irodalomtudományban is új korszak kezdődött. Valójában ennek a megállapításnak szerez érvényt SZERDAHELYI ISTVÁN is (*A strukturalizmus-vita. Dokumentumgyűjtemény I-II.* Budapest, 1977.), midőn a legkülönbözőbb sajtóorgánumokban megjelent tanulmányokat gyűjti össze, és kötetében a legilletékesebb szakembereket szólátlatja meg a strukturalizmus lényegéről általában és az irodalomtudományi (műelemzési) hasznosíthatóságáról különösen. A tájékozódás/tájékoztató célját szolgálják

azok az antológiák és tanulmánygyűjtemények is, amelyek a hetvenes években kerülnek a magyar könyvpiacra. *A jel tudománya* című kötet (szerk. HORÁNYI és SZÉPE: 1975.) a különféle szemiotikai irányzatokat mutatja be az olvasónak (ne feledjük: a hetvenes évek közepén a műalkotást a kutató jelnek tekinti), a *Jel és a közösség* című kötet (szerk. SZERDAHELYI – SZÉPE – VOIGT: 1971.) már empirikusabb jellegű tanulmányokat közöl, SZABOLCSI MIKLÓS *Jel és kiállítás* című könyvecskéje (Budapest, 1971.) az avantgarde és a neoavantgarde kérdéseit elemzi a tájékoztatás és a nyitás szándékával.

Sokkal inkább „szakmába vágóbb” (mármint az irodalomtudományéba) a NYÍRÓ LAJOS szerkesztésében megjelent *Irodalomtudomány. Tanulmányok a 20. századi irodalomtudomány irányzatairól* című tanulmánygyűjtemény (Budapest, 1970.), mely a korszak felfogásának megfelelően elemzi a század legjelentősebb irodalomtudományi irányzatait. „Az irodalomtudományi törekvések feltérképezésével – írja a szerkesztő – az irodalomtudomány, az irodalomelmélet jelenlegi státuszát rögzítettük. Ez megkönnyíti irodalomelméletünk további előrehaladását. Tanulmányaink tájékoztató jellegűek, de egyszersmind elméleti igényű feladatot is teljesítenek. Felmérik és rendszerezik a modern irodalomtudomány fejlődésének néhány fontosabb szakaszát vagy tendenciáját” (NYÍRÓ szerk.: 1970. 8).

A kötet 13 tanulmánya nagyjából hű keresztmetszetét adja a korabeli magyar irodalomtudományi, ill. irodalomelméleti felfogásoknak, pontosabban szólva: tükrözi a magyar irodalomtudomány és irodalomelmélet művelőinek a hatvanas évek végére kiterjedt felfogását az egymástól eltérő külföldi irányzatok értékeléséről. A szerzők tudományos igényességéhez és módszerességéhez nem fér kétség, az akadémiai szint, a tudományos szakszerűség és elmélyültség jellemzi mindegyik tanulmányt.

HORVÁTH KÁROLY a polgári irodalomtudományban érvényesülő pozitivizmust mint irodalomtörténeti irányzatot vizsgálja tanulmányában (A pozitivizmus mint irodalomtörténeti irányzat és ennek öröksége a polgári irodalomtudományban, 13-58), H. LUKÁCS BORBÁLA a német szellemtörténeti irányzatot elemzi (A német szellemtörténeti irodalomszemléletről, 59-97). A kötet megjelenésének időszakában különösen időszerűnek bizonyult SZIKLAI LÁSZLÓ és NYÍRÓ LAJOS tanulmánya (A prágai iskola, 143-202), mivel a hatvanas években a korabeli tudományos szemléletmódnak megfelelően egyre inkább előtérbe kerül a strukturalista módszerek alkalmazása a költői nyelv tanulmányozásában és a műalkotások elemzésében. Sok tekintetben az orosz formalista iskola és a prágaiak felfogásából inspirálódik a lengyel integrális iskola, melynek lényegét nemzetközi összefüggésbe ágyazva BOJTÁR ENDRE fejti ki. A szerző MANFRED KRIDL és ROMAN INGARDEN felfogását ismerteti behatóbban, de szól az ún. varsói fiataloknak KRIDL és INGARDEN koncepciójától eltérő szemléletéről is (a lengyel integrális iskola, 203-226).

SZILI JÓZSEF az új kritizmus (new criticism) esztétikai nézeteit vizsgálja az irányzat klasszikusainak, J.C. RANSOMnak, ALLEN TATE-nek CLEANTH BROOKS-nak az elméleti írásai alapján de foglalkozik a költészet és megismerés viszonyával és az irodalmi mű mibenlétének a nálunk is nagyon sokat vitatott kérdésével (Adalékok az új kritizmus esztétikai nézeteihez, 227-274). A 20. század egyik igen hatásos irányzatát, a fenomenológiát és ennek irodalomtudományi vetületeit veszi bonckés alá VAJDA GYÖRGY MIHÁLY *Fenomenológia és irodalomtudomány* című tanulmányában (275-328). Neves tudósunk igen mélyrehatóan elemzi ROMAN INGARDEN „ontológiai strukturalizmusát” (a műalkotás struktúrájának rétegeltsége, vagy pontosabban: a rétegelt struktúra „modellje”) és bemutatja a fenomenológiai irodalomszemlélet egzisztencialista változatait is. INGARDEN „modelljének” legnagyobb gyengéjét VAJDA GYÖRGY MIHÁLY abban látja, hogy „(...) a struktúra elemzésében (...) nem veszi tekintetbe a struktúrák egymás

közötti »összekapcsoltságot«, »hierarchiáját«, nagyobb struktúraegységekbe való ágyazottságát» – s így „(...) struktúraelmélete elszigetelő és statikus (kiemelés V. Gy. M.-tól), ami modellszerű alkalmazhatóságának értékét csökkenti” (311-312).

KÖPECZI BÉLA, az egzisztencialista filozófia kitűnő ismerője, az egzisztencialista irodalomszemléletről ad igen elmélyült áttekintést; bíráló megjegyzései ellenére is fel tudja mutatni azokat a részgazságokat, amelyek előbbre viszik az egyetemes és a magyar irodalomtudomány ügyét (Az egzisztencializmus irodalomszemlélete, 329-352). FODOR ISTVÁN az *explication française*, a francia szövegelemzés lényegét és módszereit foglalja össze rövid tanulmányában (A francia *explication de textes*-ről, 353-363), ami a korszerű szövegelemzés szempontjából azért is nagyon lényeges, mert a szerző igen méltánylandó módon rámutat az *explication de textes* pozitívista vonásaira is, és ez a szövegelemzési vizsgálódásokban kevésbé járatos olvasót megóvjá attól, hogy „az iskolai oktatásban a vallásos és antik szerzők szövegének a középkor óta szokásos grammatikai és tartalmi magyarázatából” (353), valamint Voltaire Corneille-kommentárjaiból és Condillac *L'art d'écrire*-jéből inspirálódó szövegmagyarázatot összetéve sse a legújabb, a korszerű szövegelemzéssel.

CSETRI LAJOS igen gazdag nemzetközi és valamivel szerényebb magyar nyelvű szakirodalomra támaszkodva a stílustörténeti elméleteket és a különböző stílusértelmezéseket veszi szemügyre (a nyelvtudomány stílusfogalmai, az irodalomtudomány stílusértelmezései, az egyéni stílus, földrajzi, faji és politikai stíluskategóriák, műfaji stílus, a korstílusok, stílustipológia stb. – ezek történeti áttekintése), és arra a következtetésre jut, hogy a műközpontú felfogást nem lehet és nem szabad abszolutizálni. Célszerű figyelembe vennünk – vallja a szerző – „az irodalmi formák történetén kívül hatásuk történetét is (...), mivel a bonyolult és sokrétegű műalkotás megismerése maga is történeti folyamat, melyhez minden egyes korszak vagy nemzedék olvasói, közízlése és tudósnemzedéke hozzájárul a maga sajátos nézőpontjával” (410).

Természetesen az utólagos bölcsekedés legcsekélyebb szándéka nélkül is megállapíthatjuk, amit a hatvanas évek második felében még nem láthattunk elég világosan, hogy ma már egyre inkább a „nyelvészeti”, azaz a korszerű szöveg szemléleten alapuló stílusztika és az utóbbi két évtizedben kikristályosított (de nem mindenkitől elfogadott) stílusfogalom ígérkezik az eddigieknél valamivel megalapozottabbnak episztemológiai szempontból is (A stílusfogalom történetéből és az irodalom stílustörténeti elmélete, 365-411).

A már többször idézett és az irodalomtudománnyal határos területeken is nagyon jártas HANKISS ELEMÉR ebben a kötetben az irodalomtudomány és a pszichológia kapcsolatát vizsgálva (Irodalomtudomány és pszichológia, 413-468) az alkotás- és hatáslélektan alapvető kérdéseit is elemzi, és számba veszi az irodalomlélektan főbb irányzatait is (asszociációs elmélet, beleérzéselmélet, a Gestalt-elmélet, a freudista irányzat, a behaviorista módszer, a jungiánus – antropológikus irányzat stb.).

Témáját tekintve is igen közel áll a HANKISS ELEMÉR dolgozatához VARGA KÁROLY tanulmánya (A szociológiai irodalomfelfogás, 469-538). A szerző tanulmányában igen széles területet vesz birtokába. Túlzás nélkül állíthatjuk: nincs az irodalomtudománynak olyan területe, melyet a szociológiai irodalomfelfogás elemzésekor ne érintene. Az egyetemes irodalomtudomány neves személyiségei koncepcióinak az ismertetése (csak találok kiragadott neveket: LUCIEN GOLDMANN, G. SIMMEL, ARNOLD HAUSER, LEO LÖWENTHAL, ROBERT ESCARPI, Th. W. ADORNO stb.) föltétlenül arra utal, hogy a szociológiai irodalomfelfogás, annak bizonyos vetületei valamilyen formában – legtöbbször implicit módon, áttételesen – benne van majdnem minden művészeti és irodalomtudományi irányzatban.

A kötet zárótanulmánya VOIGT VILMOS erudícióját dicséri (A folklorisztika és a modern irodalomtudomány kapcsolatai, 539-569). VOIGT VILMOS a magyar és az egyetemes társadalomtudománynak egyszerre több területén van jelen: a folklorisztikán kívül (l. pl. A folklór alkotások elemzése című munkáját, 1972.) szakszerűen műveli a nyelvudományt és a szemiotikát (Bevezetés a szemiotikába, 1977.), igen otthonosan mozog az irodalomtudomány területén is, s így a határtudományi kutatásoknak Magyarország határain kívül is egyik igen tekintélyes és elismert személyisége. Erről tanúskodik a jelen kötetben szereplő tanulmánya is, mely gazdag szakirodalmi dokumentációjával, a szerző remek szintetizáló képességével és az egymástól viszonylag távol eső jelenségek közötti összefüggések felismerésének a kvalitásával vonja magára az olvasó figyelmét.

Ha e kötet tanulmányait címük és tartalmuk alapján összevetjük dolgozatunk címével, mely a magyar szövegnyelvészet mai helyzetét hivatott számba venni és eredményeit értékelni, akkor joggal felmerülhet az a kérdés: e sorok írója miért tartotta szükségesnek ennek az egyébként igen értékes és színvonalas irodalomtudományi kötetnek az ismertetését, hiszen par excellence „szövegelméleti írás” nem szerepel benne. A választ a feltett kérdésre a „par excellence” kifejezésből kiindulva adhatjuk meg, és ezt röviden abban összegezhetjük, hogy ezek nélkül a tanulmányok nélkül, a bennük foglalt sok és egymástól eltérő elgondolás, megállapítás, irányzat, felfogás és iskola nélkül ma valóban nem beszélhetnénk „par excellence” szövegelméletéről és annak különböző kutatási területeiről. Ezeknek a tanulmányoknak számos elgondolása, próbálkozása öltött és ölt testet a hatvanas évek közepe óta kialakult nyelv- és irodalomtudományi irányzatokban, azokban a próbálkozásokban és elgondolásokban, amelyek az imént említett két tudományos diszciplínát az egzaktágnak és a tudományosságnak magasabb szintjére kívánják emelni.

Úgy véljük, a megtartva – meghaladás tételét illusztráljuk azzal, ha gondolatban összehasonlítjuk a hatvanas-hetvenes évek fordulójának magyar szellemiségét, tudományos felfogását napjaink elgondolásaival, mivel a jól kitapintható megszakításos (diszkontinuus) mozzanatok mellett a fejlődésben igencsak érvényesül a kontinuitás, a folyamatosság ténye is. (L. FEHÉR MÁRTA: 1983.)

Sokkal közelebb jutunk napjaink szövegelméleti felfogásához, annak az új módszertannak a lényegéhez, amelyet a hetvenes évek második fele óta kezdtek alkalmazni világszerte – így nálunk, Magyarországon és az egész magyar nyelvterületen is – a műalkotások elemzésében, ha egészen röviden szemügyre vesszük azt a reprezentatív tanulmánykötetünket (*Szemiotika és művészet*. Szerk.: J. H. BARABAS, J. M. MELETYINSZKIJ, NYÍRÓ LAJOS, SZABOLCSI MIKLÓS. Budapest, 1979.), amely az MTA Irodalomtudományi Intézetének és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Gorkij Világirodalmi Intézetének a közös kiadványa. A neves szerzők abból a cáfolhatatlan tényből indulnak ki, hogy a szemiotika új lehetőségeket teremt a műalkotások vizsgálatára, ami a gyakorlatban azt jelenti, hogy a jeltudományi vizsgálódások segítségével a művészeteknek és általában a humán tudományoknak olyan mozzanatait és törvényszerűségeit is feltárhatja a kutató, amelyek az eddigi tudományos eljárások előtt rejtve maradtak. Mondanunk sem kell, hogy a legújabb szövegelméleti felfogásokban, szószemantikai, szövegsemantikai, pragmatikai stb. elméletekben hol explicit, hol implicit módon jelen van a szemiotikai szemlélet (l. PETŐFI: 1982a., 1982b., 1984., RIESER: 1982. – további utalások ott).

A kötet szerzői a műalkotások szemiotikai jellegét, a különböző jelentésrétegek kialakulását, a nyelvi jel funkcióit, a különböző szimbólumok jel voltát legtöbbször irodalmi művek vagy népköltészeti, esetleg képzőművészeti alkotások vizsgálatára alkalmazzák.

M. B. HRAPCSENKO tanulmányában (Az esztétikai jel természete, 11-35) irodalmi, képzőművészeti alkotások elemzéséből leszűrte következtetéseit arról megállapításra jut, hogy nem lehet abszolutizálni az irodalmi műalkotások szemiotikai értelmezését, azaz a műalkotás „nem csupán szemiotika”, de legalább ilyen súlyos hiba, ha valaki tagadja vagy kétségbe vonja az irodalmi műalkotás jel jellegét. A szovjet szerző úgy véli, hogy a szemiotikai jelenségek meghatározott közös vonásuk mellett esetenként bizonyos sajátos jegyekkel is rendelkeznek, amelyekkel a kutatónak föltétlenül számolnia kell.

Az esztétikai jel és a valóság viszonyát vizsgálja KÖPECZI BÉLA is (Jel, értelem, irodalom, 36-48). HRAPCSENKÓTól eltérően a fenti kérdést KÖPECZI a jel és az értelem oldaláról közelíti meg, ami egyben azt is jelenti, hogy a jel az értelmet nem meríti ki. Bizonyos eltérés mutatkozik HRAPCSENKO és KÖPECZI felfogásában a tekintetben is, hogy a szemiotikai módszerek közül mit minek a tanulmányozására tartanak alkalmasnak. HRAPCSENKO a szemiotikai módszerek felhasználását a különböző szimbólumok, jelszerű klisék vizsgálatában tartja kívánatosnak, KÖPECZI professzor a motívumok és tételek, de főleg a műalkotás nyelvének és stílusának a vizsgálatára tartja alkalmasnak a szemiotikai módszereket (vö. i. m. 8.). A neves magyar tudós, akinek eddigi tevékenysége szinte átfogja a humán tudományok valamennyi területét, elmélyült elemzést nyújt azokról a kérdésekről és a velük összefüggő mozzanatokról, amelyek tanulmánya címében szerepelnek. Értékelő megállapításai kiterjednek a szemiotika, a nyelvészet, a szemantika, a pszichológia, az irodalomtudomány, a stilisztika, a szövegnyelvészet stb. területére és mindezen tudománysszakok neves kutatóinak (R. JAKOBSON, JULIA KRISTEVA, Ch. MORRIS, A. J. GREIMAS, N. CHOMSKY, L. HJELMSLEV, L. VIGOTSKIJ, J. LOTMAN stb.) a tevékenységére.

SZABOLCSI MIKLÓS, aki az elmúlt évtizedekben több vaskos monográfiát és számos tanulmányt írt az irodalomtudomány elméleti kérdéseiről és a legújabb kutatási módszereket igen sikeresen alkalmazta a különböző műalkotások elemzésében (1967., 1969., 1971., 1976., 1977., 1987.), tanulmányában (A jel változásai a mai nyugat-európai neoavantgarde-ban, 49-58) arra keresi a választ, hogy a jel, a jelrendszer absztrakt fogalma mennyire egyetemes jellegű, és e két fogalom alkalmazása a műalkotások elemzésében – a régi módszerekhez viszonyítva – mi újat tud adni a kutatónak a vizsgált jelenség lényegének jobb megértésében. Neves irodalomtudósunk rámutat arra is, hogy a különböző művészeti ágakban (irodalom, képzőművészet, zene stb.) fellépő neoavantgarde irányzatokban az „alapelv mindenütt az ortodoxul értelmezett strukturalizmusé” (i. m. 51). A neoavantgarde szemléletnek egyik kiapadhatatlan forrása a technika és alkalmazásának eredményeként a számítógépeken előállított költészet és rajz, vagy az elektronikus zene lehetősége hamar megragadta több művésznak és művészeti csoportnak a fantáziáját, és különböző szabályok alkalmazásával (a vers szövetét szavakra, betűkre bontják fel és variálják azokat) egymás után hozzák létre a „konkrét”, „fonetikai”, „objektív”, „vizuális”, „fonikus”, „kibernetikus” költői termékeket, melyeknek létrejöttét érezhetően segítette a felfedezett orosz formalista iskola és a cseh irodalomelméleti irányzat (i. m. 50). Ezért is joggal állíthatja SZABOLCSI, hogy: „A Szöveg, a Nyelvi jel, az Elem uralma, az irodalmat hordozó nyersanyag, a Nyelv kizárólagossága – ez a »technokrata«, a »strukturalista«, a »szétbontó – összetevő« jellegű kísérleti irányoknak egyik közös jellemvonása” (i. m. 50).

A „Nyelv kizárólagosságának” tétele más vonatkozásban ugyan, de legalább olyan mértékben érvényesül N. F. RZSEVSZKAJA tanulmányában is (Szemiotikai kutatások a mai francia irodalomtudományban, 59-80), mint a SZABOLCSIéban. A téma, melyet a szovjet tudós is igen nagy hozzáértéssel és elmélyülten elemz, a hetvenes években nálunk is igen nagy érdeklődést váltott ki, és sok tétele napjaink szövegelméletében és műalkotáselemzési gyakorlatában is tovább él és hat. A francia szemiotika és strukturaliz-

mus ismert személyiségeiről van szó (ROLAND BARTHES, A. J. GREIMAS, JULIA KRISTEVA, FRANCOIS RASTIER és mások), akik a hetvenes években szinte egyértelműen megszabták az Európa-szerte kibontakozó szövegelméleti kutatások főbb irányait. BARTHES, GREIMAS, KRISTEVA tevékenységét viszonylag jól ismerik a magyar kutatók, mivel BARTHES munkásságát külön kötetben mutatta be az Európa Könyvkiadó (Válogatott tanulmányok. Válogatta és az utószót írta KELEMEN JÁNOS. Budapest, é. n.), GREIMAS *Sématique structurale* című könyvét (Párizs, 1966.) BAKOS FERENC ismertette (BAKOS: 1970.), KRISTEVA munkáit és sajátos felfogását a szakmabeliek a különböző hazai (elsősorban a Helikon) és a külföldi kiadványokból ismerhették meg (J. KRISTEVA: *Semeiotiké. Recherches pour une sémanalyse*. Paris, 1969.).

A kötet igen jelentős alkotása KELEMEN JÁNOS tanulmánya (Szöveg és jelentés, 81-94). A külföldön is igen jól ismert magyar nyelvfilozófus e munkájára összefoglalónkban már utaltunk, itt csupán még néhány általánosabb megjegyzéssel próbáljuk kiegészíteni azt, amit már róla elmondtunk. KELEMEN nyelvfilozófiai premisszákból kiindulva próbálja megvilágítani a szemiotika, az irodalomszemiotika és a szöveg fogalmával kapcsolatos kérdéseket. A nyugat-európai tudományosságban meghonosodott koncepciók és irányzatok tételeit vizsgálva (BARTHES, J. KRISTEVA, UMBERTO ECO, T. TODOROV, A. J. GREIMAS és mások), arra keresi a választ, hogy a szemiotika, mely „a beszéd nagy jelentő egységeinek” a tanulmányozására vállalkozik, miként lesz képes a különböző megközelítési módokat – határtudományként – egységes rendszerbe foglalni.

KELEMEN igen világos fogalmakban fejti ki azt a meggyőződését, hogy a „szöveg koherenciáját nem a mondatból ismert szintaktikai struktúrák kiterjesztésével reméljük megragadni” (a kiemelés KELEMEN JÁNOSTól, 92), ugyanis KELEMEN fejtegetése nem hagy kétséget afelől, hogy a szöveg szintjén „valahogyan” megfordul a viszony a szöveg és a jelentés vonatkozásában. „Ha a mondat szintjén a szemantikai probléma a szintaxis részeként jelenik meg – idézzük KELEMEN e lényeges megállapítását –, akkor a szöveg szintjén megfordul a viszony: vagyis a mondat szintaktikai szerkezetéből elvont szemantikai komponens válik immár szervesző elemmé”. (A kiemelés KELEMENtől, uo.). Valójában tehát KELEMEN azt bizonyítja, hogy a szemantikának a szövegelmélet központjába való állítása nem egyszerűen módszertani probléma vagy heurisztikus fogás, hanem ontológiai szükségszerűség, hiszen „a szemantika lehet az a kapocs, mely a szövegnek »a signifiant terében« való generálódását a valóságos társadalmi praxishoz és az általa hordozott struktúrához köti”. (Uo. 92.)

KELEMEN ennek a szemantikának a jellegét és mibenlétét a GREIMAS-féle felfogásban (az izotópia fogalmát vö. a HJELMSLEV-féle tartalom formájának a kategóriájával) véli megragadhatónak.

NYÍRÓ LAJOS tanulmánya, melyre már hivatkoztunk (A mű jelentése és kompozíciója, 95-112), az orosz formalisták, a francia strukturalisták és szemiotikusok egyes megállapításait bírálva, de e megállapítások több mozzanatát is felhasználva, arra a következtetésre jut, hogy a mű jelentése és eszmisége között kölcsönös viszony áll fenn, vagyis feltételezik és egymást meghatározzák (i. m. 97). NYÍRÓ igen fontosnak tartja TIRNYANOVnak azt a megállapítását, hogy az irodalomtudósok gyakran „(...) megfélemlenek arról, hogy a szó – funkciójától függően – nem egyenrangú mozzanatokból áll, az egyik mozzanatot a többi hátrányára emelhetjük ki, amitől a többi mozzanat deformálódik, s néha közömbös kellékké fokozódik le”. (Idézi NYÍRÓ i. m. 101.) Ehhez a megállapításhoz még csak azt a megjegyzést fűzhetjük, hogy a nyelvi jelek az irodalmi műalkotások létrehozásában nem kész „irodalmi jelekként” vesznek részt, esztétikai funkcióikat csak akkor „nyerik el”, ha már beilleszkedtek az irodalmi mű szövetébe, ami egyben azt is jelenti, hogy a mindennapi nyelvtől eltérően az irodalmi műalkotásokban a szavak jelentése „átfunkcionálódik”, „átszemantizálódik”, ami azt jelenti, hogy a min-

dennapi nyelv szavainak háttérbe szorult mozzanatai megelevenednek, új erőre kapva alakítják a nagyobb egységek értelmét is. (Uo. 101.)

J.M. MELETYINSZKI, a külföldön is jól ismert neves szovjet kutató tanulmánya (A strukturális szemiotika alkalmazásának kérdéséhez a folklorisztikában, 113-125) csakúgy, mint a hazai folklórkutatás neves egyéniségének, VOIGT VILMOSnak a közleménye (Szemiotika és folklór, 126-139), valamint Sz. J. NYEKLAJDOV szovjet tudósnek a dolgozata (A jel funkcionális - szemantikai természete az elbeszélő folklórban, 140-165) a folklórnak a legkülönbözőbb kérdéseire keresi a választ. Elmélyült elemzéseket találunk mind a három tanulmányban. Sok szó esik CLAUDE LÉVI-STRAUSS, V. J. PROPP, V. M. ZSIRMUNSZKI, P. G. BOGATIRJOV és a nyugat-európai és a tengeren túli kutatók gazdag és szerteágazó tevékenységéről. Mind a három tanulmányban uralkodó elem a szemiotikai és a szemantikai szempont, hiszen a folklór alkotások kincseshányái a szövegsemiotikai és szövegsemantikai kutatásoknak, ama folyamat vizsgálatának, amelyről az imént szólunk (I. NYÍRÓ tanulmányáról szóló megállapításunkat), hogy ti. a köznapi nyelv jelei ugyanúgy a folklórban is, mint az irodalmi műalkotásokban „átfunkcionálódnak”, „átszemantizálódnak”.

A magyar szövegnyelvészet és a modern irodalomtudomány egyik igen kiváló képviselője és szakszerű művelője, KANYÓ ZOLTÁN alig 45 évre kiszabott életében, olyan életművet hagyott hátra mind mennyiségét, mind minőségét tekintve, amelyre az egész magyar tudományos élet méltán lehet büszke. E kötetben szereplő tanulmánya is (Megjegyzések az irodalmi elbeszélés szövegkezdetének kérdéséhez, 166-180) tanúbizonysága fenti megállapításunknak. KANYÓ ebben a tanulmányában az elbeszélés vagy történet szövegkezdetének a kérdéseivel foglalkozik, vagyis egy olyan szövegtípust vizsgál, amely egy bizonyos időpontban, ill. helyen lejátszódó eseményt örökít meg. GREIMASnak a szöveg szemantikai izotópiájáról, jelentésbeli egyértelműségéről vallott felfogásából indul ki, és mindebből számára az a lényeges, hogy a kérdéses szövegstruktúra kezdete „egy meghatározott jelentésbeli izotópiát hozzon létre”, ti. a szövegstruktúra kezdetének az a funkciója. A szövegkezdetnek, melynek szerepét nem annyira szemantikai, mint inkább pragmatikai szempontok alapján határozhatjuk meg, az a feladata, hogy felvázolja az elmondandó történet (párbeszéd stb.) kommunikációs helyzetét, jelölje meg a kommunikáció „adóját” és „vevőjét”, valamint a közöttük lévő viszonyt (vö. i. m. 167).

KANYÓ dolgozatának lényegét egy logikai sémával illusztrálja. Valamely elbeszélés, történet logikai mély struktúráját a következőképpen képzei el:

„(2) E^o (E^i) (E^f) $f(x, t, l)^o$ ”

ahol x = szubjektum-argumentum

t = idő-argumentum

l = hely-argumentum

f = valamilyen predikátum, ill. logikai függvény.

A séma szavakban megfogalmazva azt fejezi ki, hogy létezik olyan szubjektum, olyan t időpillanat és olyan l térkoordináta, amelyre fennáll, hogy ott és akkor x -szel f történik, ill. x f tulajdonsággal rendelkezik” (i. m. 168).

Dolgozata nagy részében KANYÓ azt vizsgálja, hogy a különböző elbeszélések (szépirodalom, népmese stb.) szövegkezdetében hogyan realizálódik az imént bemutatott logikai séma.

D. Sz. LIHACSOV a demokratikus érzületű orosz irodalom szatirikus műveit vizsgálja, azoknak a kérvényeknek, körleveleknek, bírósági dokumentumoknak, hozomány-lajstromoknak, útikönyveknek, népszerű gyógyászati könyveknek, imádságoknak a műfajait, szövegeit veszi szemügyre, amelyeket a történeti forráskutatásban a „dokumentumok formuláriumának” neveznek, vagyis azokról a formulákról van szó (elsősorban a

kezdő és befejező formulákról!), amelyekben a fenti dokumentumokat írják. Ezek a formulajegyek, melyek vizsgálatával a neves szovjet szerző tanulmányában foglalkozik (A „kívülálló világ” lázadása, 181-189), nemcsak azt a célt szolgálták, hogy a megfelelő műfajt fel lehessen ismerni, hanem arra is alkalmasnak bizonyultak, hogy egy új, másodlagos jelentést is kölcsönözzenek a műnek, mégpedig a nevetségességet. A neves szovjet szerző ezeknek a műveknek („a kívülálló világnak”) az „eltorzult” szövegeit elemzi, de nemcsak a szöveget parodizálták, hanem azt a cselekvést, azt a folyamatot is, amelyet a szöveg reprodukálni próbált.

B. L. RIFTYIN és MIKLÓS PÁL tanulmánya (A szereplő verbális portréjának jellege a klasszikus kínai irodalomban, 190-209, ill. Mire jó a szemiotika? 210-224) a Távol-Keletre kalauzolja az olvasót. RIFTYIN a Távol-Kelet, pontosabban a szovjet sinológia egyik tekintélyes szakértője – az elbeszélő műalkotás jellegének a felismerésében és megértésében – az ábrázolás elemzését tartja a leglényegesebbnek. MIKLÓS PÁL egy vers által inspirált festményt elemez, de természetesen szerét ejti annak is, hogy a kép bal oldalán szereplő verset is közelebb hozza az olvasóhoz. Ennek a versnek, pontosabban a vers szavainak a neves magyar sinológus és irodalomtudós a többlertelműségét emeli ki, ami aztán a mondat szerkezet szerkezetlen-ségéből adódó tömörítéshez, jelentéssűrítéshez és az ezeken alapuló tudatosan felfokozott elliptikus szerkesztési módhoz vezet (vö. i. m. 217). A szerző a vers elemzése során – a különféle tényezőket mérlegelve (miként ábrázolja a kép a verset, a kalligráfia szerepe stb. a hagyományok őrzésében) – arra a következtetésre jut, hogy a kínai felfogás szerint a képre írott vers lényeges információkkal egészíti ki a festményt, ami egyben a hagyományokat erősíti és a költészethez kapcsolja a meglehetősen sematikus megrajzolt képet.

Sz. Sz. AVERINCEV a korai középkor szimbolikáját elemezve (A korai középkor szimbolikája. A kérdés felvetéséhez, 225-246) óriási anyagot mozgatva időben és térben is nagy távolságokat jár be. A legkülönbözőbb szimbolikával, a jel eszméje és a hűség eszméje közötti kapcsolattal, beavatottak-beavatatlanok közötti oppozícióval, szóba kerülnek a titkok, a krisztusi és antikrisztusi jelek stb. A neves szovjet professzor véleménye szerint a keresztény szimbolika sajátossága megkönnyítette a „feudális szintézis” ideológiai nagyjaként való funkcionálását (i. m. 246).

M. N. EPSTEIN a meglehetősen ellentmondásos nagy honfitársának, Alekszandr Blok-nak a költői műveit vizsgálja a jel és a kép dialektikája szempontjából (A jel és a kép dialektikája Alekszandr Blok költői műveiben, 247-261). Az ma már közismert tény, hogy az orosz kultúra és művelődés nagyjai közül a forradalom előtti években senki sem vívódott annyit a művészet céljainak és értelmének belső szétválásán, mint A. Blok.

EPSTEIN a szovjet irodalomtudományban kialakult felfogás szerint A. Blok-költészetét a képi és a jelaspektus szempontjából vizsgálja. Megállapítja, hogy a szemiotikai módszer (jelaspektus) alkalmazásának lehetőségeit a műalkotások elemzésében nagyon sokan kétségbe vonják és helyette a képi jellegre támaszkodó elemzési módszert tekintik eredményesebbnek, mivelhogy „a művészi alkotásban a kép foglalja el a központi helyet mint a valóság feltárásának eszköze, annak történeti konkrétságában és folyékonyágában” (i. m. 248). Hogy a kétféle szemlélet közt valóban létezik ellentét, az talán nem kétséges, de épp ennyire nyilvánvaló az is, hogy ez az ellentét nem zárja ki a két felfogás közötti „elvi koordinációt”, hanem ellenkezőleg, a képi és a jelaspektus egy alkotószerves egységet képez, és annál kevésbé állíthatók szembe egymással, minél magasabb a szóban forgó műalkotásban a művészi szint (i. m. 248). Blok költészetében a szovjet szerző szemléletes példát lát arra vonatkozóan, „hogyan veszíti el a költői kép tárgyi komponenseit, és hogyan válik a ’kifejezés’ és a ’tartalom’ között feltételes kapcsolatot teremtő szimbólummá” (i. m. 249). Természetesen Blok költészetében arra is

találhatunk példát (l. Versek a Szépséges Hölgyről című ciklust), hogy a képben az ún. szemiózis előtérbe is kerülhet, amit a kutatónak nem szabad figyelmen kívül hagynia.

E kötet tanulmányai a szemiotika és különféle művészetek viszonyát vizsgálják. Ezt a sort folytatja a következő tanulmánygyűjtemény is, amely a szemiotika és a kultúra kapcsolatát veszi szemügyre (*Kultúra és szemiotika*, Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: GRÁFIK IMRE és VOIGT VILMOS. Budapest, 1981.). Valamivel szélesebb területen, mint az előző kötetben a korreláció egyik tagja itt is a szemiotika, ám a kultúra fogalomkörébe, amit elsősorban a szemiotika involvál, belefér a nyelvészet, a szövegelmélet, a szövegsemantika, a nyelvfilozófia, a kommunikációelmélet, nem is beszélve ezen kutatási területek révén a műalkotások legáltalánosabb problémáiról. Ezt a meg lehetőségen széles mezőnyt tükrözik az egyes tanulmányok is a következő sorrendben.

DIENES VALÉRIA: A szimbolika főbb problémái (15-37). SEBEOK, THOMAS A.: A jelek sokrétű azonossága – a jeltudomány nevének kialakulása (39–50), BIERWISCH, MANFRED: A nyelvi szerkezet társadalmi differenciációja (51–87), LIEB, HANS-HEINRICH: A nyelvi univerzálék – problémák és távlatok (89-115), ROSSI-LANDI, FERRUCCIO: Gondolatok a nyelvi elidegenedésről (117-131), SKWARCZYŃSKA, STEFANIA: A konkrét költészet és az azzal rokon jelenségek helye a tudományos poétika érdeklődési körében (133-145), PÉTER MIHÁLY: A költői nyelv szemantikájáról (147-161), SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: Idő és tér Kemény Zsigmond regényeiben (163-186), HORÁNYI ÖZSÉB: Kultúra és metaszemiotika a filmben (187-206), SÁGI MÁRIA: Átfordítható-e a zenei nyelv festőire (207-220), GRÁFIK IMRE: Betűjegyet tartalmazó tulajdonjелеinkről (221-238), Munkaközösség: Adatok május elseje szemiotikájához (239-256), VOIGT VILMOS: Áttekintés a kultúra szemiotikájáról (257-275).

Implicit módon szinte mindegyik tanulmány érintkezik a szövegtudomány valamelyik területével, ez különösen a nyelvészet körébe vágó tanulmányokra érvényes (l. a felsorolásunkat), melyek közül PÉTER MIHÁLY és SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY dolgozata kimondottan műalkotás-elemzéssel foglalkozik. De BIERWISCH, LIEB, ROSSI-LANDI, SKWARCZYŃSKA dolgozata is több olyan elgondolást tartalmaz, amelyek a műelemzésben hatékonyan alkalmazhatók (l. BIERWISCHnek az extenzióról és a konnotációról szóló megállapításait vagy SKWARCZYŃSKÁnak a költészetre vonatkozó fejtegetéseit). A kötet második részében található kutatási beszámolók a kultúra és a szemiotika egyes kérdéseiről adnak rövid, de igen tartalmas elemzéseket. Szemantikáról (RUZSA IMRE), nyelvfilozófiai analízisről (KELEMEN JÁNOS) esik szó ezekben a beszámolóokban. A szerzők szemügyre veszik az esztétikai és a szemantikai információ problémáit (HALÁSZ LÁSZLÓ), a tér és az idő kérdését a szövegben (SEGRE, CESARE). KANYÓ ZOLTÁN a generatív poétika és az irodalmi szövegek elméletéről szóló kutatásaiba enged bepillantást, É. KISS KATALIN pedig a műfordítás szemiotikai problémáit elemzi. De utalhatunk a kommunikációelméleti és pszicholingvisztikai kutatásokra is (PLÉH CSABA) vagy a lengyel kutató tollából (ANDRZEJ BOGUSLAWAKI), J. R. SEARLE szabályelméletéről olvashatunk szakszerű tájékoztatást.

A kötetnek igen értékes része OROSZ MAGDOLNÁnak a munkája: A magyar szemiotikai kutatások bibliográfiája (445-470), mely kb. jó másfél évtized termését (1959-1976) veszi számba. A szerző munkája szorosan kapcsolódik az Aacheni Szemiotikai Munkacsoport tevékenységéhez, melynek célkitűzése az, hogy fejlessze az interdiszciplináris szemiotikai kutatásokat és hozzáférhetővé tegye a közép-kelet-európai nyelvtérségeken megjelent szemiotikai tanulmányokat az egyetemes tudományos élet számára. OROSZ MAGDOLNA gazdag és gondosan összeállított bibliográfiai jegyzéke hűen tükrözi azt a nagy fokú szemléletbeli változást, ami a legutóbbi évtizedekben a magyar humán tudományokban is végbement.

Összefoglalásunkban a magyar szövegelméleti (szövegtani) stúdiumok gazdagságában úgy próbáltunk rendet teremteni, hogy fejezetekre osztva – két részben – számoltunk be a szövegpszichológia meghonosodásának előzményeiről, és végül – jelenlegi fejezetünkben – a szövegpszichológiára alapozott irodalmi műalkotások elemzéséről és a velük szoros kapcsolatban álló stilisztikai vizsgálódások eredményeiről.

Természetesen ezt a célkitűzésünket úgy-ahogy a második és a harmadik fejezetben sikerült megvalósítanunk. A magyar szövegtani kutatások elmélete és módszertana című negyedik fejezetben (ezeket I. PETŐFI – BÉKÉSI szerk.: 1991. 73–116), bár jórészt az elméleti és módszertani kérdések számbavételére törekedtünk, ám már itt sem tudtuk maradéktalanul elhatárolni az „elméletet a gyakorlattól” (mindezt az anyag könnyebb áttekinthetősége érdekében), ami még inkább érvényes a jelenlegi fejezetre. Éppen azért ebben a fejezetben a műalkotás- és stilisztikai elemzés gyakorlatát elméleti kérdések taglalása is tarkítani fogja.

Természetesen nem vállalkozhatunk annak az empirikus anyagnak még a vázlatos bemutatására sem, amely az oktatói és tudományos tevékenység során gyülemlett fel a szakirodalmunkban. Országos szintű folyóirataink közül általában a következők közölnek rendszeresen szövegelméleti kérdéseket tisztázó tanulmányokat és műalkotáselemzéseket (beleértve a stilisztikai vizsgálódások eredményeit is): Magyar Nyelv (MNy.), Magyar Nyelvőr (Nyr.), Nyelvtudományi Közlemények (NyK.), Édes Anyanyelvünk (ÉA), Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae (ALH), Filológiai Közöny (FilKözl.), Magyartanítás (Mtan.), Irodalomtörténet (It.), Irodalomtörténeti Közlemények (Itk.), Literatura (Lit.), MTA I. (Nyelv- és Irodalomtudományok) Osztályának Közleményei (MTA I. OK), Helikon (Hel.), Acta Litteraria Academiae Scientiarum Hungaricae (ALitt.), Magyar Filozófiai Szemle (MFilSz), Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae (SSlav.), Magyar Tudomány (MTud.), Vigilia (Vig.), Nagyvilág (Nagyv.) stb., valamint a Jelenkor (Je.), a Kortárs (Kort.), az Alföld (Alf.), a Kritika (Kr.), a Tiszatáj (Ttáj), Új Írás (ÚÍ), a Vasi Szemle (VasiSzle), a Napjaink (Napj.), az Életünk, a Valóság (Vság). A külföldön megjelenő magyar nyelvű folyóiratok és időszaki kiadványok közül, amelyek témánkba vágó tanulmányokat és cikkeket közölnek, a következőket említhetjük meg: Híd (Novi Sad – Újvidék), Hungarológiai Közlemények (HungKözl. – Novi Sad – Újvidék), Üzenet (Subotica – Szabadka), Létünk (Subotica – Szabadka), Tanulmányok/Studije (Tanulmányok – Novi Sad – Újvidék), a Hét (Bratislava – Pozsony), Irodalmi Szemle (IrodSzle – Bratislava – Pozsony), a Szocialista Nevelés (SzocNev. – Bratislava – Pozsony), a Korunk (Kor. – Cluj-Napoca – Kolozsvár), Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények (NyÍrK – Cluj-Napoca – Kolozsvár), Utunk (Cluj-Napoca – Kolozsvár), Igaz Szó (IgSzó – Tg-Mureș – Marosvásárhely), Magyar Műhely (MMűhely – Paris), Irodalmi Újság (IrodÚjs. – Paris), Új Látóhatár (ÚjLátóh. – München) stb. De mindezek mellett a folyóiratok és kiadványok mellett meg kell említenünk egyetemeink és főiskoláink folyóiratait és szakkiadványait, a kongresszusok és konferenciák anyagát tartalmazó kiadványokat, mert ezekben ugyancsak igen elmélyült és színvonalas szövegelméleti dolgozatok találhatók és olyan műelemzéseket olvashatunk bennük, amelyeket méltán tekinthetünk a korszerű műelemzések mintapéldányainak. Mint az előbbi felsorolásban, itt sem a teljességre törekedve, a következő szakfolyóiratokra és kiadványokra hívjuk fel az olvasó figyelmét: Annales Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio Linguistica (AUBud-L), Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Sectio Ethnographica et Linguistica (AUSz-SEL), a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei (JGyTF Tud. Közl., Szeged), Studia Poetica (Szeged), A Szombathelyi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei (SzT Közl.), A Nyíregyházi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei (NyTF Tud. Közl.), Folia

Practico-Linguistica (F-P-L) (Budapesti Műszaki Egyetem), Nyelvpedagógiai Írások (NyPI) (Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest), Elmélet és módszer. Nyelvoktatás felsőfokon (ElmMod.) (Külkereskedelmi Főiskola, Budapest), Fordítás-elméleti füzetek (FEF) (ELTE Fordítás- és tolmácsoló intézet, Budapest) stb. – (A magyar szövegtan eddigi eredményeit l. a Hungarológiai Értesítő következő fejezeteiben: Stilisztika, szépirodai nyelv és a velük összefüggő kérdések; Nyelvtan (alak- és mondat) – szövegtan; azonkívül A magyar irodalomtudomány bibliográfiája című részben, valamint az *Analecta Linguistica* (Budapest – Amsterdam) Hungarian című fejezetében 1977-től 1985-ig bezárólag.)

Az új szemléletű, mondjuk így: strukturalista fogantatású műalkotás-elemzés egyik első példánya SZABOLCSI MIKLÓS nevéhez fűződik (SZABOLCSI MIKLÓS: *A verselemzés kérdéseihez*. József Attila: Eszmélet. Budapest, 1969.). „Módszertani kísérlet ez a dolgozat – írja a neves magyar irodalomtudós –, kísérlet arra: mi az, amit nyelvészeti, statisztikai, stilisztikai, irodalomtörténeti, irodalom-elemző módszerekből, amelyeket a hazai és külföldi szakirodalomban újabban alkalmaznak, egy vers vizsgálatánál, magányos, egyéni kutatómunkával hasznosítani lehet”. (SZABOLCSI: i. m. 13.)

Valóban SZABOLCSI a fenti idézetben említett tudományterületek kínálta lehetőségeket figyelembe véve látott hozzá József Attila egyik legbonyolultabb versének az elemzéséhez. A legkisebb elemekből, a hangokból kiindulva jut el a s z ö v e g e l e m z é s i g, amely egyben a vers tartalmi mondanivalójának „világnézeti rétegződésének, első szerkezetének” a feltárását is jelenti.

Az elemzés módszere ma is tanulságos, hiszen egy kiválóan képzett kutatónak nemcsak az imponálóan gazdag szaktudása, szintetizáló ereje nyilvánul meg ebben a verselemzésben, de legalább ilyen mértékben érezzük benne az intuíció és az empátia erejét és mélységét is.

SZABOLCSINAK A verselemzés kérdéseihez című tanulmánya nemcsak kísérlet egy komplex elemzési módszer megteremtésére (és nem is sikertelen próbálkozás!), egyben tudománytörténeti, elméleti szempontból is igen jelentős. Elméleti jelentőségét növeli az a tény is, hogy – amolyan „háttérágazatként” – igen elmélyült tanulmányt közöl a szövegelemzés és a történetiség kérdéséről (i. m. 89-102), mintegy elméletileg megalapozva az iménti verselemzési módszerét (Ez a 3. fejezetként közölt tanulmánya először az 1966. évi FILM Kongresszuson hangzott el).

„Stílusát”, szemléletét tekintve a SZABOLCSI-féle próbálkozással rokonítható a *Formateremtő elvek a költői alkotásban* című tanulmánygyűjtemény (szerk. HANKISS ELEMÉR és SZABOLCSI MIKLÓS. Budapest, 1971.) csakúgy, mint *A novellaelemzés új módszerei* (Szerk. HANKISS ELEMÉR. Budapest, 1971.). Ezeknek a köteteknek a tanulmányai voltaképpen azoknak a tudományterületeknek a lehetőségeit hasznosítják, amelyeket az imént – SZABOLCSIT idézve – gondolatban végigjártunk. A tanulmányok szerzői, ha nem is mindig explicit, de implicit módon föltétlenül arra törekedtek, hogy egységes rendszerbe, valamilyen műalkotás-elméletbe fogják össze elgondolásaikat. Gondolati – eszméi próbálkozások, de mindenképpen tanulságosak. Ezt mondhatjuk a már többször említett HANKISS ELEMÉR akkori tevékenységéről is. *Az irodalmi mű mint komplex modell* című tanulmánya (Budapest, 1985.), mely a hetvenes évek elején készült akadémiai doktori értekezésnek, és csak ily késéssel jelent meg nyomtatásban, a korszak kimagasló irodalomtudományi alkotása. A tanulmány színvonalát és tudományos igényességét nem csupán az igen elmélyült és több területre is szakszerűen tekintő elméleti és módszertani megállapításai emelik, hanem azok a gyakorlati – pontosabban szólva: elméleti és gyakorlati – műelemzések, amelyeket e kötetben olvashattunk Kosztolányi: Otkóberi táj... című költeményéről (első megjelenési helye: Érték és társadalom. Budapest, 1977. 81-110) vagy Shakespeare Hamletjéről (l. A népdaltól az

abszurd drámáig. Budapest, 1969. 131-199). Nem kell megállnunk, az effajta sikeres próbálkozások sorát folytathatjuk.

NÉMETH G. BÉLA nem csupán élenjáró művelője a magyar irodalomtörténetnek és a par excellence magyar és egyetemes irodalomtudománynak (Mű és személyiség. Budapest, 1971.; Létharc és nemzetiség. Budapest, 1976.; Küllő és kerék. Budapest, 1981.; Századutóról – századelőről. Budapest, 1985.; Hosszmeteszetek és keresztmeteszetek. Budapest, 1987. – hogy csak az utóbbi évek néhány vaskosabb kötetét említsük, nem is beszélve a folyóiratokban publikált több tucat magvas tanulmányáról), hanem legalább ilyen nagy szakértelemmel vállalkozik a magyar és az egyetemes irodalom kimagasló műalkotásainak új szemléletet tükröző korszerű elemzésére. Elegendő, ha megemlítjük egy Balassi, egy Arany, egy Komjáthy s egy Nietzsche-vers mintaszerű elemzését (l. a Küllő és kerék című kötetben) vagy „az impresszionista 'esszéizmus' – szubjektívizmusát kiküszöbölő”, tudományos egzaktásra törekvő módszerét, mellyel megközelíti és értelmezi Arany, Mikszáth, Petelei, Justh, Tömörkény, Gárdonyi vagy Herczeg egy-egy művét, esetleg pályájuknak egy-egy döntő szakaszát, de kisebb tanulmányokban, igen elmélyült verselemzésekben tárja fel Szabó Lőrinc, Kosztolányi Dezső, Németh László problémavilágát, és Radnóti Miklós, valamint Pilinszky János egy-egy jelentős költeménye alkalmát ad a neves tudósnak, hogy szakszerű verselemzéssel felnyissa e két kiváló alkotónk „esztétikumának zárait” (l. a Századutóról – századelőről című kötetben). Ugyanez az igényesség jellemzi Petőfi egyik versének, az Itt van az ősz, itt van újra... címűnek az elemzését is. „A tragikumba hajló tragikomikum” utánozhatatlan mintaképe az a műalkotásértelmezés is, melyet NÉMETH G. BÉLA tollából olvashatunk Bródy Sándor: Rembrandt eladja holttestét című elbeszéléséről (l. Létharc és nemzetiség című kötetben).

Magyar nyelven nemigen írtak meghatóbb és méltóságában szebb verset a szenvedésről (ha a szenvedés megérdemli e jelzőt) Babits Balázsolás című versénél. Örök kérdése mindenfajta művészetnek: „hogyan lehet és hogyan kell elviselni a szenvedést”, a gyermekkortól a felnőtté válásig, a halálig. NÉMETH G. BÉLA a kérdésnek nemcsak a filozófikus, lélektani oldalát világítja meg, hanem a nyelvi, poétikai eszközök szakszerű felmutatásával is értékelteni tudja, hogy „(...) a gyermek hisz, remél és cselekszik, a felnőtt (kétséget ismerve) tud, remél és cselekszik.”

NÉMETH G. BÉLA nem nagyon használja a korszerű szövegelméleti kifejezéseket a műalkotások elemzésekor, legalábbis a „jelenség szintjén” ritkán találkozunk velük az olvasó, ám a „lényeg” nagyon is érzékelteti e kifejezések tartalmát. Elemzéseiben szétválik a valóság a fikciótól, az író által „teremtett világ” a való világtól, a „lehetséges világokat” is a nyelvi, poétikai és stilisztikai eszközök mesteri kezelésével varázsolja élénk, de úgy, hogy a fikciót, a „lehetséges világot” is való világnak érezzük. Ezt bizonyítja jeles irodalomtudósunk a Tímár Virgil fia című Babits-regény elemzésekor, de ezt érezzük és szinte kitapintjuk, ha NÉMETHnek a Babits Halálfiái című regényéről vagy költeményeiről szóló értelmezését olvassuk (l. NÉMETH G. BÉLA: Babits, a szabadító című kötetben. Budapest, 1987.). Vajon a konnotációkkal dústott József Attila-versekről írott elemzései nem a fikció mögött rejlő való világot tárják élénk a korszerű műelemzés eszközeinek mesteri kezelése révén? (l. NÉMETH G. BÉLA: 7 kísérlet a kései József Attiláról című kötetben. Budapest, 1982.). NÉMETH G. BÉLA a műalkotások elemzésekor – egy kissé allegorikusan fogalmazva – leszáll a „mélyszerkezetekig”, és innen elindulva, a szükséges „transzformációk” segítségével tárja élénk a „felszíni szerkezetet”, a való világot anélkül, hogy kijátszaná a megkerülné a kötelező szabályokat.

Teljes biztonsággal ugyanezt mondhatjuk SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY szövegelméleti, pontosabban szólva: műalkotáselemzési és elbeszéléseleméleti tevékenységéről is. SZEGEDY-MASZÁK igen színes és gazdag munkásságában a szövegelméleti (szöveg-

szemiotikai, szövegsemantikai, általában a műalkotáselemzési) terminológia és a velejáró szemlélet explicitebb módon nyilvánul meg, mint NÉMETH G. BÉLÁNÁL, e tekintetben ő tartózkodóbb, mint SZEGEDY-MASZÁK, de mindkettő némileg más-más „stílusban” elemzi a műalkotásokat, hogy aztán különféle utakon a közös célba érjenek. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLYnak is, a széles látókörű irodalomtudósnak csak futólag utalhatunk egy-két műalkotáselemzéssel foglalkozó munkájára.

Tevékenysége abban is hasonlít NÉMETH G. BÉLA irodalomtudományi és műalkotáselemzési tevékenységéhez, hogy gyakorlati vizsgálódásait mindig igen elmélyült elméleti fejtegetésekkel indokolja (l. *Világkép és stílus* című tanulmánykötetét. Budapest, 1980.), legyen szó műelemzésről vagy más jellegű irodalom- vagy művelődéstörténeti vizsgálódásról. Idézett munkájában Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Kemény Zsigmond, Kosztolányi, Alain Robbe-Grillet elemzéseket olvashatunk, „Műértelmezéseimben arra törekszem – írja SZEGEDY-MASZÁK –, hogy a szöveget az írás tevékenységének olyan eredményeként tanulmányozzam, amely önmagában rejtí működési elvét. Két irányú vizsgálat a célom: a jelentő szöveg és a jelentett világ kölcsönhatását igyekszem központba állítani. Más szóval, elképzelésem szerint a bölcséleti és a költői világkép nem követi egymást, nem ok és következmény, hanem egyidejű egymással” (i. m. fedőlap).

Nagyrészt ezt a vallomást támasztja alá egy másik könyvecskéje is (l. SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: „A regény, amint írja önmagát”. Elbeszélő művek vizsgálata. Budapest, 1980.), melyben a neves szerző Kosztolányi Caliguláját, Krúdy Gyula Utolsó szivar az Arabs szürkénél című műveit elemzi a hetvenes évek eleje óta kikristályosított komplex szövegelméleti felfogás és módszer alapján, Kosztolányi Esti Kornéljának és Alain Robbe-Grillet műveinek pedig a jelentésrétegeit tárja fel. Elmélyült értekezést olvashatunk ebben a kötetben a mítosz és a történetmondás viszonyáról (i. m. 34-57), arról, hogy az irodalomtörténész és általában a műalkotáselemző szakember milyen kérdéseket tehet föl önmagának a mítosz felhasználásának lehetőségeiről (vö. i. m. 53).

A röviden ismertetett kötet zárótanulmánya Eszterházy Péter a Termelési-regény című alkotásának a bemutatása, mely SZEGEDY-MASZÁK szerint, már címlapjával is a tagadás szellemét tükrözi, a társadalom agyonirányítottságának, kifordítottságának a hű képe.

Csak utalni kényszerülünk FÓNAGY IVÁN igen értékes és elmélyült munkáira (FÓNAGY: 1959., 1963a., 1963b., 1972., 1974., 1978., 1984.), mert igen nehéz feladat a több száz munkából a legjelentősebbeket kiválogatni. Ezért a továbbiakban is csak utalásokra szorítkozhatunk. VERES ANDRÁS: *Mű, érték, műérték*. Kísérletek az irodalmi alkotás megközelítésére című kötetében (Budapest, 1979.) különböző módszerekkel próbálja „lefordítani” a művészt a tudomány nyelvére. Esztétikai, poétikai (nyelvi), retorikai, stilisztikai, pszichológiai és szociológiai módszerek segítségével próbál közelebb férkőzni a műalkotásokban rejlő művészi értékekhez Petőfi (Az ítélet), Arany (Kertben), Ady (Az eltévedt lovas), Móricz (Tündérkert), Fejes Endre (Rozsdatemető), Konrád György (A látogató) és Kertész Ákos (Makra) alkotásait vizsgálva. (L. még MAGYAR MIKLÓS: 1972., 1975., 1977., 1981., 1985a., 1985b., 1987.)

Az igen jó nevű irodalomtörténészünk, POMOGÁTS BÉLA az elmúlt évek során nem keveset tett annak érdekében, hogy a magyar olvasót közelebb segítse a költemények értelméhez, a szöveg jelentéséhez. Itt csupán két kötetére utalunk: *A tárgyas költészetől a mitologizmusig*. A népi líra irányzatai a két világháború között (Budapest, 1981.) és *Versek közéről*. Értelmezések és magyarázatok. (Budapest, 1980.) – (A témába vágó más munkáit l. a Hungarológiai Értesítő 1977-1985 közötti számaiban.)

A versek közéről című kötetében huszonhárom magyar költő egy-egy versét értelmezi. Elemzéseiben vissza-visszatérő motívum az, hogy „a versek jelentése nemcsak a

költő közléseiből és utalásaiból épül fel, hanem a költemény formai és nyelvi tulajdonságaiból is: a szerkezetből, a szóképekből, a nyelvi anyagból, a ritmusból és a rímelésből".

POMOGÁTS másik munkájában (A tárgyias költészettől a mitologizmusig. A népi líra irányzatai a két világháború között. Budapest, 1981.) négy költői modell leírását kísérli meg (Erdélyi József és Illyés Gyula – az ábrázoló-leíró tárgyiasság költői, Sinka István és Gulyás Pál – a költői mitologizmust képviseli) eszme- és stílustörténet elve alapján. POMOGÁTS elemzéseiben a költőnek nemcsak az eszmei-tudati világát tárja fel, hanem azt is kifogástalanul tudja érzékeltetni, hogy a költőt miként segíti a nyelv, a szöveg költői világának feltárására.

Erre kap az olvasó igen-igen szakavatott választ SOMLYÓ GYÖRGYNEK *Philoktétesz sebe* című könyvében (Budapest, 1980. 2. kiadás 1986.), mely alcíme és rendeltetése szerint is valójában „Bevezetés a modern költészetbe”. Mostanában magyar nyelven aligha született ennél elmélyültebb tanulmány a szó igazi értelmében vett modern költészet műhelytitkairól, „kelléktáráról”, a költői eszközök, a nyelv, a szóképek, a szöveg kínálta lehetőségek felhasználásáról, arról, amit sokan az „érthetatlenség” kategóriájának szoktak nevezni. SOMLYÓ a költészet „érthetatlenségének” a titkát igyekszik feltárni annak a kelléktárnak a megmozgatásával, amit az imént idéztünk. Az „érthetatlenség” mögött – kissé leegyszerűsítve a viszonyokat – valójában a költészet „lényege” rejlik. „Ha a költők szavait kivetköztetjük a műzsai művészet színeiből – érvel Szókratész Platon Államának tizedik könyvében – s a maguk csupaszságában mondjuk el őket, azt hiszem, te is tudod, miképp hangzanak... Nem olyanok-e, mint amilyenné a fiatal, de nem szép arc lesz, ha a fiatalság már eltűnt róla?” (Idézi SOMLYÓ: 1986. 113.) S ehhez SOMLYÓ már hozzátesszi: „Nos, a költemény szavainak ez a kivetköztetése »a műzsai művészet színeiből«, vagyis eredendő és egyetlen változhatatlan megjelenés^P formájából, az, amit a kritika és irodalomtörténet jelentős része e tudományoknak szinte kezdetektől fogva művel, így kívánván »megérteni« azt, aminek valóságos megértését éppen ezzel akadályozza”. (SOMLYÓ: 1986. 114.) – S ha ez így van, márpedig így van, akkor hol a kiút? – kérdezheti joggal a kíváncsi olvasó. Mellőzve SOMLYÓ ragyogó okfejtésének több részletét, az „érthetatlenséget” azzal tudjuk feloldani és ezáltal a költészet lényegéhez közeledni, ha a „művészetet mint nyelvet” (JURIJ LOTMAN) fogjuk fel, egyúttal elismerve azt is, hogy amióta költészet létezik a világon, amely a „nyelv művészete”, a „nyelv nyelve”, nem azonos, nem lehet azonos a beszélt nyelvvel. Ez egyszersmind azt is jelenti, hogy már a középkorban tudatosították a bölcsek, hogy ti. a költői nyelvnek legalább négy jelentésrétege van: betű szerinti, allegorikus, morális és analogikus. Nyilvánvaló, nem a számszerűség a döntő, hanem az, hogy az irodalmi műalkotásban (legyen az vers, próza vagy dráma) több jelentésréteg van, s ahogy Rimbaud mondja édesanyjának a kérdésére: hogy hogyan kell érteni a verseit, „(...) Úgy kell érteni – mondja Rimbaud –, ahogy írtam, betű szerint és minden lehetséges értelemben” (idézi SOMLYÓ: 1986. 117).

De van irodalom, és van irodalomtudomány, és léteznek rokon tudományok, melyek a költészet „érthetatlenségét” szeretnék eloszlatni, a „lehetséges értelmeket” megvilágítani azáltal, hogy ezeket a fogalmakat a tudományos egzaktuság rangjára emeljék, természetesen anélkül, hogy ezzel a költészet valamit is vesztené a varázsából. A magyar szövegtudomány vagy szövegstiliztika rendelkezik két kiváló magyar kutatóval olyan két színvonalas munkájával, melyeknek az a rendeltetésük, hogy a költészetnek az előbb említett „érthetatlenségét” feloldják, ill. hogy beavassanak az „értést” elősegítő nyelvi, poétikai, retorikai, stilisztikai eszközök értelmezésének a művészetébe anélkül, s ezt még egyszer hangsúlyozni kívánjuk, hogy ezt az értelmezést összemérnénk a költői mű „tartalmával”, mert mint Oszip Mandelstam Dante-tanulmányában mondja, hogy ti. ha egy költői mű tartalma elmondhatóvá válik, ez a legbiztosabb jele annak, hogy hiány-

zik belőle a költészet (I. SOMLYÓ: 1986. 115). MARTINKÓ ANDRÁS: *Értjük, vagy félreértjük a költő szavát?* (Budapest, 1983.) és TÖRÖK GÁBOR: *A pecsétek feltörése* (Budapest, 1983.) című könyve olyan kulcsot ad még a szakavatott olvasó kezébe is, mely közelebb viszi a „lehetséges értelme” felderítéséhez. MARTINKÓ könyve interjúk formájában Balassi Bálint, Faludi Ferenc, Batsányi János, Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc, Vörösmarthy Mihály, Arany János, Tompa Mihály és Ady Endre verseiben, költeményeiben a költőknek azokat a nyelvi, stilisztikai bravúrait akarja az olvasóhoz közelebb hozni, szépségüket, „milyenségüket” bemutatni, amelyek olykor nem csupán a vers helyes értelmezését (többféle értelmezésének lehetőségét) nehezítik meg, hanem gátolják maguknak a szavaknak a megértését is.

TÖRÖK GÁBOR könyve, *A pecsétek feltörése*, a metaforikus cím ellenére is azt sugallja az olvasónak, amit a metafora mond, ill. jelent. Ha van „érthetatlenség” a költészetben, ez a könyv éppen ezt akarja eloszlatni. „Mai líránkat olvasva” – ez a könyv alcíme, a mai magyar költészet alkotásainak a legjaván próbálja bemutatni a szerző, hogy miként kell és miként lehet olvasni a modern verset. TÖRÖK GÁBOR más műveiben is (pl. *A líra: logika*. József Attila költői nyelve (Budapest, 1968.); *Költői rébuszok* (Budapest, 1974.); *József Attila-kommentárok* (Budapest, 1976.); *Lírai igefüggvények stilisztikája* (Budapest, 1974.) és több tucat tanulmányában) vizsgálja azokat a kérdéseket – az esztétika, az irodalomtudomány, a stilisztika, a jelentés, a retorika, sőt a szemiotika, a kommunikációelmélet és a szövegelmélet eredményeit is hasznosítva –, amelyek közelebb visznek a lényeghez. Ahhoz ti., hogy mi is a lírai műalkotás lényege.

TÖRÖK GÁBOR műalkotás-elemzéseiben szükségképpen „átáll” a műközpontú megközelítési módra, a vers jelentését tárja fel a nyelvi, stilisztikai, poétikai elemzés révén. Ám a szerzőt nem kábitja el a műközpontúság bővölete, a teljesebb élményért, azért az „üzenetért”, amit a költemény továbbít nekem, a befogadónak, a költő világképének feltárásáért TÖRÖK GÁBOR is ki-kitekint a mű határain túlra is, akár csak a kiváló irodalomtudósunk, KIRÁLY ISTVÁN Ady költői és művészi képének a megrajzolásakor (I. KIRÁLY: 1970., 1982.). Az irodalomtudós elkápráztató szakmai jártassága, a gondolatosság és a műalkotás szépsége iránti érzéke, annak a több száz versnek az elemzése, melyet Adyról szóló monográfiájában az olvasó elé tár, követendő és mintapéldája annak, amit a szó valódi és igazi értelmében komplex elemzési módszernek nevezhetünk. KIRÁLY célja ezekben az elemzésekben a nagy költő világképének a feltárása, s ez a „képelemzés” a szöveg szintű, műközpontú szemléleten át a szociológiáig mindent felhasznál, ami közelebb visz a hiteles világkép feltárásához. Ezt a módszert alkalmazza remek érzékkel a Kosztolányi-versek elemzésekor is (KIRÁLY ISTVÁN: Kosztolányi. Vita és vallomás. Budapest, 1986.). Kosztolányi *Hajnali részegségének* elemzése nemcsak műalkotás-elemzési bravúr, az olvasó ritkán találkozik ilyen elmélyült műértelmezéssel, hanem egyszersmind alkalmat ad a jeles irodalomtudósunknak arra is, hogy kifejtse az ún. „hosszú versről” (poéma, az oratórium, a hosszú ének stb.) szóló felfogását. KIRÁLY ISTVÁN elemzéseiben a tudós sohasem kényszeríti sarokba a műértőt, a kettő harmonikus egységben kiegészíti egymást, s elemzéseit ez teszi hitelessé és olvasója számára élményszerűvé.

Az erdélyi IZSÁK JÓZSEF kitűnő kétkötetes Illyésről szóló monográfiája (IZSÁK JÓZSEF: Illyés Gyula költői világképe 1920–1950. Budapest, 1982. és uő: Illyés Gyula költői világképe 1950–1983. Budapest, 1986.) mintha szimmetriája lenne mindannak, amit az imént KIRÁLY ISTVÁN elemzési módszeréről mondtunk. IZSÁK is imponálóan gazdag ismeretanyag birtokában, csodálatos beleérzőképességgel világítja meg Illyés Gyula hat évtizedes költői és írói útját. IZSÁK JÓZSEF egy pillanatra sem tagadja a szöveg szerepét a költő világképének a feltárásában, hiszen irodalomtudósokat idézve állapítja meg velük egyetértően, hogy „(...) századunk költészetében felfedezhető egy bizo-

nyos stilisztikai, strukturális egység. A nyelvi magatartás, a tematikai irányultság, a közös világélmény kialakított egy nemzetek feletti költői nyelvet" (IZSÁK: Illyés Gyula 1. kötet, 10). Ám IZSÁK sem áll meg a műközpontúság nyújtotta lehetőségeknél, de tudomásul veszi a nyelvi, művészi eszközök egységesülésének a folyamatát, azt ti., hogy a Baudelaire előtti vers, példának okáért, az ember „elsődleges érzékszerveihez” szól, a modern vers viszont nem csupán az ún. primer érzékszervekhez szól, hanem a felsőbbrendűekhez is. Tehát a modern költő egyszerre minden érzékszervével igyekszik tapasztalni a valóságot, s a valóságnak ez a szimultán érzékelése teszi „homályossá” a modern verset (IZSÁK: i. m. 18). Ezekkel a „buktatókkal” IZSÁK mind tisztában van, de a szavak, szóképek mögött meghúzódó jelentések mögül bátran kitekint a valóságra is, mert ezáltal válik világossá a költő világképe.

Csak közvetetten jegyezzük meg: mindarról, amit itt a költői nyelvről egy-két gondolat erejéig papírra vetettünk, TAKÁCS FERENC kitűnő kis monográfiájában részletes és igen szakszerű tájékoztatást kaphat az olvasó. TAKÁCS T. S. Eliotnak gazdag irodalomkritikai munkásságából, az ún. „érzékelésmód széttagolódásáról” szóló felfogását ismerteti, és behatóan foglalkozik a költői nyelvhasználatról szóló gondolataival, amelyeket főleg nyelvi-stilisztikai, történeti és filozófiai szempontból világít meg. Úgy véljük, TAKÁCS FERENC monográfiája (T. S. Eliot a költői nyelvhasználatról. Budapest, 1978.) egy olyan művész gondolatait vizsgálja, akinek minden megállapítása időszerű a „költészet és a nyelvi motiváció” szempontjából.

Nem kétséges, hogy a műelemzések szinte áttekinthetetlen gazdagságának a legfőbb forrása a szövegelméleti szemlélet nagyfokú térhódítása, s ezt még akkor is állíthatjuk, ha a műalkotáselemzések nem mindegyikében találkozunk a szövegelmélet par excellence fogalmi rendszerének a használatával. RÁBA GYÖRGY, a költő és a tudós legújabb tanulmánykötetében, a *Csend-herceg és a nikkell szamovárban* (Budapest, 1986.) egyáltalán nem hemzsegek a szövegelméleti műszavak, mégis elemzéseiben ott érezzük a megszokott verselemzésektől való eltérést, a másságot, a szó igazi értelmében vett modernséget. Ady, Babits, József Attila, Füst Milán, Szabó Lőrinc, Kassák és örökségük folytatóinak a verseiben a neves költő és irodalomtudós nem azt keresi és vizsgálja, hogy miért szép a vers, bár elemzéseiből ez is kiderül, hanem arra keresi a választ, milyen a szóban forgó műalkotás. Végső célja neki is a költői víkágkép feltárása a műalkotás legkorszerűbb eszközeivel, annak az „új világnak” a bemutatása, amelyet a költő hódít meg a líra számára.

Úgy látszik, az irodalomtudomány is, hogy kereste és megtalálta kapcsolatait a „rokonokkal”: a nyelvtudománnyal (szövegelmélet és beszédaktus-elmélet), a stilisztikával, a poétikával, a lélektannal, a szociológiával, a filozófiával, a logikával, a kommunikáció-elmélettel, a szemiotikával, a pragmatikával, – most már elérkezettnek látta az időt, s érettnek a helyzetet arra, hogy eddigi műalkotáselemzési örökségét felülvizsgálja. Költők és írók, nagyon tekintélyes irodalomtudósok és filológusok ragadnak tollat, hogy nagyjaink alkotásait a salaktól megtisztítva, amit annak idején a durván szociologizáló és vulgarizáló korszak rakott rájuk, most korszerű módszerekkel értéküknek és ranguknak megfelelően értelmezzék. Igen szép példája ennek az eljárásmodnak *A rejtőző Kosztolányi* (Esszék és tanulmányok) című kötet (Budapest, 1987.), amelyben irodalomtudományunk és irodalmunk jeles személyiségei (SÓTÉR ISTVÁN, NÉMETH G. BÉLA, KISS FERENC, LENGYEL BALÁZS, MARGÓCSY ISTVÁN, SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY, BALASSA PÉTER, BÁRDOS LÁSZLÓ, KELEVÉZ ÁGNES, NEMES NAGY ÁGNES és POSZLER GYÖRGY) Kosztolányinak a művészetét, felfogását vizsgálják (NÉMETH G. BÉLA: Kosztolányi felfogásának néhány eleme), s ennek kapcsán egy-egy versciklusát (MARGÓCSY ISTVÁN: A szegény kisgyermek panasza) vagy regényét értelmezik (SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY: A véres költő, a Pacsirta, az Aranysárkány). De Kosztolányi

műveinek „reneszánsza” mellett föltétlenül meg kell említenünk a József Attila életútját vagy életútjának egy szakaszát, avagy költői művészetét bemutató monográfiákon kívül (SZABOLCSI MIKLÓS: *Érik a fény*. Budapest, 1976.; BALOGH LÁSZLÓ: *József Attila*. Budapest, 1969.; SZILÁGYI PÉTER: *József Attila időmértékes verselése*. Budapest, 1971. stb.) egy-egy versének korszerű értelmezését is, amely érzékelteti a József Attila költészetére iránti nagyfokú érdeklődést. Neves irodalomtudósaink és fiatalabb kutatóink (SZABOLCSI MIKLÓS, TVERDOTA GYÖRGY, SZIGETI LAJOS, KECSKÉS ANDRÁS, BÓKAY ANTAL és SZÓKE GYÖRGY) legtöbbször gyakorlati célokat követve, korszerű verselemzésekkel gazdagítják a József Attiláról szóló szakirodalmat. De maguk ezek az elemzések jegyzetanyagukban is felbecsülhetetlen bibliográfiai értéket jelentenek a kutató számára (I. József Attila-versek elemzése. Harmadik kiadás. Budapest, 1987.).

A műelemzéseknek ezt a sorozatát gazdagítják a következő kötetek is (csak találmra kiragadott címetek idézhetünk): FÜLÖP LÁSZLÓ: *Realizmus és korszerűség*. 20. századi magyar regényírók. Budapest, 1987.; BALASSA PÉTER: *Észjárások és formák*. Elemzések és kritikák újabb prózákról 1978-1984. Budapest, 1985.; BÉCSY ÁGNES: *„Halljuk, miket mond a lekötött kalóz”*. Berzsenyi-versek elemzése, értelmezése. Budapest, 1985.; MÉSZ LÁSZLÓNÉ: *Mai magyar drámák* (Illyés Gyula, Hubay Miklós, Sütő András, Örkény István). Budapest, 1977.; uő: *Dráma a 20. században* (Gorkij, Bulgakov, Garcia Lorca, O'Neill, Dürrenmatt). Budapest, 1974.; uő: *Dráma a 20. században*. Második kiadás (Pirandello, Brecht). Budapest, 1980.; SZÁVAI JÁNOS (szerk.): *Boccaciótól Salingerig*. Novellaértelmezések. Második kiadás. Budapest, 1987.

Ezek mellett a „műelemzések kiskönyvtára” sorozatban megjelent kötetek mellett szólnunk kell még – itt is a teljesség legcsekélyebb igényével – néhány olyan kutatónk munkájáról, akik az elmúlt években valóban igen sokat tettek a szövegelméleti szemlélet, a nyelvi alapokon nyugvó műelemzések és értelmezések módszertanának a meghonosításáért. Ezek közé tartozik a már többször idézett BÓKAY ANTAL. Néhány fontosabb tanulmánya: *Elidegenedés és emberi teljesség* (In: It. 1977. 3. 640-659); uő: *József Attila: Világosítsd töl* (In: Itk 83. 1979. 62-70); uő: *A modern grammatika eljárásai a szövegelemzésben* (In: Tudományos Diákköri Tanulmányok I. Pécs, 1973.); uő: *Interpretáció és történetiség* (In: Lit. 5. 1977. 3-4. 197-220); uő: *Szövegstruktúra és az irodalmi interpretáció* (In: Lit. 1981. 1-2. 44-58); uő: *Pszichoanalitikus szövegelmélet és irodalmi interpretáció* (In: Pszichológia 1984. 4. 469-482); CSÚRI KÁROLY: *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című Kassák-költemény emblémaszerkezete (In: Irodalmi és Nyelvi Közlemények 2. 1968. 129-154); uő: *Struktur und Bedeutung von Hugo von Hofmannstals „Das Märchen der 672. Nacht”*. (In: Acta Germanica et Romanica Universitatis Szegediensis 4. 1969. 39-63); uő: *A Kosztolányi-novella motívum- és emblémaszerkezetről* (In: HANKISS E. szerk. *A novellaelemzés új módszerei*. Budapest, 1971. 77-86); uő: *A 672. éjszaka meséje* (Novellaelemzés). (In: Helikon 19. 1973. 1. 95-113); uő: – BERNÁTH ÁRPÁD és KANYÓ ZOLTÁN társszerkesztőkkel: *Texttheorie und Interpretation. Untersuchungen zu Gryphius, Borchert und Böll*. Kronberg, Scriptor Verlag, 1975; uő: *T. A. van Dijk: Beiträge zur generativen Poetik*. (In: ÁNyT. 11. 1976. 307-312); uő: *Ismétlés, narratívika, interpretáció* (In: Lit. 3-4. 1978. 181-190); uő: *Két ismétlés-típus irodalomelméleti státuszáról* (In: HORVÁTH I. – VERESS A. szerk. *Ismétlődés a művészetben*. Budapest, 1980. 309-333); uő: *A „lehetséges világok” szemantikája és az irodalmi elbeszélő szövegek elmélete* (In: KANYÓ szerk. 1980. 169-200); uő: *Modell-Strukturen und mögliche Welten. Eine literaturtheoretische Untersuchung zu Borcherts Kurzgeschichte: Die Küchenuhr* (In: KANYÓ szerk. 1980. 243-306); I. még BERNÁTH ÁRPÁDNÁL!

Külön kell szólnunk CSÚRI KÁROLYNAK a „Műelemzések kiskönyvtára” sorozatában megjelent a *Lehetséges világok* című kötetéről (Tanulmányok az irodalmi műértel-

mezés témaköréből. Budapest, 1987.), melyben a neves szerző nemcsak mintaszerűen alkalmazza a műértelmezésben a legkorszerűbb módszereket (az ismétlődés strukturáló szerepe, eseményszerkezet és értékrend, érdek- és értékellentétek világa, az irodalmi szövegmagyarázat mint elméletalkotási folyamat, modellstruktúrák és lehetséges világok stb. egy-egy irodalmi alkotáshoz kapcsolva), hanem bevezetőjében kifejti az ún. lehetséges világok elméletének a lényegét. „Itt jegyezzük meg – írja CSÚRI –, hogy a szövegvilágot és a lehetséges világot egyaránt tényállások alkotják, a különbség köztük mégis alapvető. Az eltérés a *Mi?* és a *Miért?* kérdések különbségével ragadható meg legjobban. A szövegvilág esetében csak annyit tudunk, hogy *mi* ből, *mi* lyen tényállásokból áll ez a világ. A lehetséges világ rekonstruálásakor az is érdekel bennünket, hogy *miért* az adott (és nem más) tényállásokból, s miért az adott módon (és nem másként) épül fel a szövegvilág. Triviális példán szemléltetve: akár a Caligula (Kosztolányi Dezső), akár a Lovastörténet (Hugo von Hofmannstahl), akár A kurátor ítélkezik (Németh László), vagy éppen a Babonák napja (Juhász Ferenc)... minden mondatát megértjük (= szövegvilág), mégsem tudjuk azonnal, miről is szólnak (= lehetséges világ) a felsorolt művek. A *Miért?*-re a választ a szabályrendszer adja meg, a válasz eredménye pedig a szabályrendszer alapján strukturált szövegvilág: a lehetséges világ” (I.m. 32-33).

Aki valamennyire is járatos a magyar szövegelméleti szakirodalomban, annak a számára CSÚRI KÁROLY tevékenysége nyomban felidézi a 45 éves korában elhunyt KANYÓ ZOLTÁN nevét is. A szegedi egyetem igen tehetséges tanára a magyarországi szövegelmélet és műalkotáselemzés egyik legkövetkezetesebb és legmódszeresebb képviselője és szakszerű művelője volt. Erről terjedelmes és alaposan dokumentált publikációi tanúskodnak, melyek közül csupán néhányat sorolhatunk fel. KANYÓ ZOLTÁN: Beiträge zu einer semiotischen Literaturtheorie (In: Acta Germanica et Romanica Univ. Szegedinensis. 4. 1969. 27-38); uő: Irodalomelméleti és stilsztikai közlemények a Sprache im technischen Zeitalter című folyóiratban 1961-1969. (In: Helikon. 14. 1970. 3-4. 399-419); uő: Kritische Bewerbungen zu der Anwendungsmöglichkeit einiger semiotischer Modelle in der Literaturtheorie (In: Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Heft 4-5. 1971a. 267-276); uő: A pragmatika a szemiotikában és a nyelvészetben (In: ÁNYT 8. 1971.b. 105-118); uő: Az irodalmi művek szemiotikai elemzéséről (In: HANKISS E. szerk.: Formateremtő elvek a költői alkotásban. Budapest, 1971. 501-509); uő: Zur Frage der Methodologie in der Literaturwissenschaft (In: Weimarer Beiträge. 18. 6. 1972. 168-187); uő: Zur Theorie der einfachen Formen (Sprichwörter). Eine semiotisch-literaturtheoretische Untersuchung. 1973. (Kandidátusi értekezés); uő: A grammatikain túli (paragrammatikai) szabályszerűségek kérdéséhez (In: IMRE-SZATHMÁRI-SZÜTS szerk. Jelentés az irodalom és stilsztika. Budapest, 1974. 237-241); uő: La narration et les types du discours (Előadás az International Association for Semiotic Studies 1. kongresszusára. Miláno, 1974. – Kézirat); uő: (BERNÁTH Á. – CSÚRI K. társszerzőkkel): Texttheorie und Interpretation. Kronberg, Scriptor Verlag, 1975.; uő: A közmondások szemiotikai analízise (In: Ethnographia 87. 1976. 3. 389-394); uő: Stil und Konnotation (In: Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik 22. 1976. 63-77); uő: Kriterion der Fortsetzbarkeit in monologischen konjunktiv verbundenen Ketten (Dargestellt an Hand von Strittmatters Kalendergeschichte „Der Spuk”, (In: VIEHWEGER, D. ed.: Probleme der Textgrammatik II. Studia Grammatica 18. 1977.); uő: Az egyszerű formák rendszerezéséről (In: Studia poetica 7. Szeged, JATE, 1985. 7-16); uő: Vers és kommunikáció (In: A magyar vers. Budapest, 1981. 35-38); uő: Az igazságfogalom az irodalmi elbeszélésben és a „lehetséges világok” szemantikája (In: KANYÓ szerk. 1980. 157-168); uő: Narrativik und „mögliche Welten”. (In: CSÚRI szerk. 1980. 17-22); uő: Die

Verwendung der Semiotik der „möglichen Welten“ in der Analyse literarischer narrativer Texte (uo. 23-31); uő: Probleme der literarischen Kommunikation in linguistischer Sicht (uo. 278-284); uő: Semantik für heimatlose Gegenstände (In: KANYÓ szerk. 1980. 3-115); Sprichwörter – Analyse einer einfachen Form. Ein Beitrag zur generativen Poetik. Budapest, 1981.; KANYÓ szerk.: Az irodalmi elbeszélés elméleti kérdései (Studia poetica 1.) Szeged, 1980.; KANYÓ szerk.: Beiträge zur Semantik der Erzählung (Studia poetica 3.) Szeged, 1980.

Ha CSÚRI KÁROLY és KANYÓ ZOLTÁN tevékenységéről szót ejtettünk, akkor BERNÁTH ÁRPÁD munkásságát is itt kell érintenünk. BERNÁTH is az ún. szegedi csoportnak a tagja, melynek megteremtése hármójuknak: KANYÓnak, CSÚRinak és BERNÁTHnak az érdeme. A hazai és külföldi szakközönség előtt következetes és tudományosan megalapozott szöveg szemléletű poétikai kiadványukkal (Studia poetica) váltak ismertté. A *Studia poetica*, mely a hetvenes-nyolcvanas évek fordulója óta a szegedi József Attila Tudományegyetem kiadványaként szerepel, ma már a tekintélyes nemzetközi szakkiadványok között foglal helyet, hála a kiváló és nagyon felkészült kutatói gárdájának. Ennek a gárdának az egyik tagja BERNÁTH ÁRPÁD, akinek szintén csak néhány tanulmányát említhetjük meg. (BERNÁTH ÁRPÁD: Irodalmi művek értelmezésének kérdéséhez. (In: ItK. 74. 1970. 2. 213-221); uő: Gruppenbild mit Dame, eine neue Phase im Schaffen Heinrich Bölls. Dortmund, 1972. Heft 107, in der Reihe Dortmunder Vorträge; uő: Heinrich Böll: Der Zug war pünktlich című elbeszélése (In: Helikon 19. 1973. 1. 65-79); uő: Zur Stellung des Romans „Gruppenbild mit Dame“ in Bölls Werke (In: MATTHEI, R. hrsg.: Die subversive Madonna. Ein Schlüssel zum Werke H. Bölls. Köln, 1975. Kiepenhauer und Witsch); uő (CSÚRI-KANYÓ társszerzőségében): Texttheorie und Interpretation. Kronberg, Scriptor Verlag, 1975.; uő: A narratív szövegek irodalmi magyarázata (In: Lit. 3-4. 1978. 191-196); BERNÁTH-CSÚRI: Zur Theorie literarisch relevanter Wiederholungstypen in narrativen Textstrukturen (In: Proceedings of the Twelfth International Congress of Linguists (eds. W. U. DRESSLER – W. MEID), Innsbruck, 1978. 613-646; uők: A „lehetséges világok” szemantikájának irodalomelméleti relevanciája (In: Magyar Műhely 19. 64. 1981. 19-33); uők: Remarks on Literary Text-Explanation (In: Quaderni di Semantica 1985. Vol. 6. No. 1. 53-64); BERNÁTH: Heinrich Böll: Hans ohne Hüter című regényének elemzése (In: Studia poetica 6. 1985. 162-189).

A *Studia poetica* eddig megjelent számai egy jól körülhatárolható koncepció birtokában a kiadvány címében foglalt kutatási terület valamennyi pontját igyekeznek bejárni (a poetica fogalma a legtágabban értendő, de központi magva a szövegelmélet és a vele összefüggésbe hozható kutatási programok és módszertanok). Ha csupán az 1985. évi számokat vesszük szemügyre, nyomban kiderül a témák változatossága és gazdagsága. A *Studia poetica* 6. száma *Az elbeszélés értelmezésének stratégiai* című témával foglalkozott (szerk. BERNÁTH ÁRPÁD és CSÚRI KÁROLY) és tizennyolc tanulmányban a szerzők a legkülönbözőbb művek kapcsán próbálták az elbeszélés értelmezésének különféle módszereit, stratégiáit feltárni. (Egy-két kiragadott példa a 6. számból: KIRÁLY GYULA és munkatársai: Az orosz és szovjet narratív poétika Veszeloovszkijtől Lotmanig 40-87; OROSZ MAGDOLNA: E. T. A. Hoffmann fantasztikus meséinek szerkezete, 134-150. Ez a tanulmány igen szorosan kapcsolódik a szerző kandidátusi értekezéséhez: E. T. A. Hoffmanns phantastische Märchen: Strukturanalyse und methodologischer Versuch. Zur literaturtheoretischen Anwendbarkeit des Begriffs der „möglichen Welt”. Kézirat, 1986.; FÜLEI-SZÁNTÓ ENDRE: Tudományos szöveg és narratívuma, 332-343; BÁNYAI JÁNOS: A breviárium-novellák műfaja: Szentkuthy, 234-243; GEREBEN ÁGNES: Átutalások rendszere az elbeszélésciklus szintaktikájában, 290-307; ODORICS FERENC: Egy elbeszélőtípus leírása: Németh László novellái, 258-276 stb.)

A 7. szám *Az egyszerű formák szemiotikáját* vizsgálja (szerk. BERNÁTH ÁRPÁD és CSÚRI KÁROLY) 13 tanulmányban, melyek közül megemlítjük HORÁNYI ÖZSÉB tanulmányát, A „kép” szó használata a mai magyar köznyelvben II., 187-226, de idézhetjük PLÉH CSABÁT is (A történet szerkezet és a felidézés kapcsolata, 171-186) vagy KOCSÁNY PIROSKÁT (Az aforizma mint szövegtípus és Lichtenberg aforizmái című dolgozatával, 59-73). VOIGT VILMOS Egy nem egyszerű és nem formai kérdés: az egyszerű forma című tanulmánya magát a fogalmat, az egyszerű formát igyekszik tisztázni, 17-26. (VOIGT VILMOS tevékenysége több tudományterület között oszlik meg. Több tucat, a témánkba vágó tanulmányát a már említett bibliográfiai kiadványokban találja meg az olvasó. Így OROSZ MAGDOLNA: A magyar szemiotikai kutatások bibliográfiája (In: Kultúra és szemiotika, Budapest, 1981. 468-469, valamint a Hungarológiai Értesítőben és az *Analecta Linguistica*-ban)). HORVÁTH ALPÁR SZILAMÉR Egyszerű narratív szövegek világszemantikai elemzése (159-170) vagy KERTÉSZ ANDRÁS Kognitív anomáliák az egyszerű formákban. Megjegyzések a logikai konzisztencia problémájához az irodalomelméletben című tanulmányai a kötet központi témájának: az egyszerű formák szemiotikájának a nagyfokú változatosságát bizonyítják. – A többi tanulmányt l. az említett bibliográfiai kiadványok számaiban.

A magyar művelődéstörténet és tudományosság egyik igen jelentős eseménye az 1981. augusztusában Budapesten tartott I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus, melynek egyik központi témája a magyar vers volt (l. *A magyar vers*. Az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai. Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság. Budapest, 1985.).

A kongresszuson a magyar vers különféle aspektusairól hozzávetőleg 80 előadás hangzott el, ám ezekből a legfontosabbakat kiválasztani és méltatni – igen nehéz vállalkozás lenne. Éppen ezért a témának csak a központi kérdésköreit soroljuk fel, a hozzátartozó előadások a fent idézett kötetben találhatók. A kérdéskörök a következők: (1) A magyar vers eredete (nyolc előadással); (2) A magyar vers nyelvi és metrikai alapjai (tizenkét előadással); (3) A magyar vers funkciója a magyar irodalomban (a fejezet tíz előadást tartalmaz); (4) A magyar verstani elméletek története és tipológiája (négy előadás hangzott el erről a kérdésről); (5) A versszerűség kritériumai a 20. századi magyar költészetben (kilenc előadással); (6) A népköltészet a magyar vers rendszerében (tíz előadás) és (7) A magyar vers fordításának lehetőségei és útjai más nyelvekre (ezzel a kérdéssel huszonhárom előadás foglalkozott). A szerzőkről annyit el kell mondanunk, hogy a magyarországi és a külföldi hungarológusok legkiválóbbjai fejtették ki véleményüket a magyar vers legkülönbébb kérdéseiről.

Eredményeink számbavétele során többször éreztük annak hátrányát, hogy mind a mai napig még nem rendelkezünk a magyar szövegelméleti kutatásokat összegező bibliográfiával. Ugy véljük, a kutatás megkönnyítése érdekében halaszthatatlanul össze kell állítani a magyar szövegelméleti (szövegtani) kutatások bibliográfiáját, mert másként egyszerűen lehetetlen tájékozódni a napról napra rohamos léptekben növekvő szakirodalomban. Külföldön ilyen szövegelméleti bibliográfiai kiadványok már szép számban forognak közkezen, melyről legutóbb PETŐFI S. JÁNOS számolt be a *Folia Linguistica* hasábjain (l. PETŐFI S. JÁNOS: Report European Research in Semiotic Textology. A historical, Thematic and bibliographical guide. In: *Folia Linguistica. Acta Societatis Linguisticae Europae*. Tomus 20/3-4. 1986. 545-571). Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy az elmélyült tanulmány szerzőjén, PETŐFI S. JÁNOSon és NYÍRÓ LAJOSon, az MTA Irodalomtudományi Intézetének tudományos tanácsadóján kívül magyar szerző nem szerepel az általa felsorolt közel háromezrész bibliográfia és monográfia szerzői között, pedig hát legjobb tudásunk szerint egy-két magyar munka is napvilágot látott, amit talán nem ártott volna ebben a tekintélyes kiadványban megemlíteni. Itt utal-

hatunk VOIGT VILMOS *Bevezetés a szemiotikába* (Budapest, 1972.), SZABÓ ZOLTÁN *A mai stílusztika nyelvelméleti alapjai* (Kolozsvár – Napoca, 1977.) című munkájára, vagy OROSZ MAGDOLNA *A magyar szemiotikai kutatások bibliográfiája* című értékes összeállítására (In: GRAFIK – VOIGT szerk. *Kultúra és szemiotika*. Budapest, 1981.), de megemlíthetnénk VÍGH ÁRPÁD *Retorika és történelem* című monográfiáját is, sőt néhány – elméleti kérdéseket tagláló – tanulmánygyűjteményt is.

Annak ellenére, hogy eddigi fejtegetéseinkben is elég gyakran felbukkan PETŐFI S. JÁNOS neve, ám tevékenységét mind ez ideig nem méltattuk tudományos jelentőségének megfelelően. Sajnos, most sem vállalkozhatunk szerteágazó tevékenységének még csak a vázlatos értékelésére sem, hiszen még a legszerényebb terjedelemben elképzelt értékelés is messze meghaladná akármelyik tanulmányának a terjedelmét. Éppen ezért most csupán néhány, magyar nyelven megjelent tanulmányára hivatkozunk, amelyek közül megemlítjük a következőket: A mondatgrammatikától egy formális szemiotikai szövegelméletig (In: Magyar Műhely. Montrouge/France, 1975. 50. 51-58, 51. 41-50 és 52. 34-47); Szövegelemzés – szövegelmélet (In: Mítosz és történelem. Előmunkálatok a magyarság néprajzához, 3. Budapest, 1978. 275-296); Szöveg és jelentés. (In: Magyar Műhely. Montrouge/France, 1981. 64. 36-59); Szöveg, diszkurzus. (In: Tanulmányok. Studije 15. Szövegelmélet. A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete. Novi Sad, 1982. 9-28); Szöveg, modell, interpretáció. A szövegelméleti kutatás néhány alapkérdése. (In: Tanulmányok. Studije 15. Szövegelmélet. A Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete. Novi Sad, 1982. 137-184); Szövegkompozíció makro- és mikroszinten. (In: Híd, 1984/6. 856-874); uő: Szövegyszerkezet és jelentés. Kosztolányi: Akarsz-e játszani című versének az elemzése (In: Híd. 1985. 10. 1313-1329).

PETŐFI S. JÁNOS tevékenységéből még legalább két nagyon fontos mozzanatot kell kiemelnünk. Az első a Hídban megjelent interjújára vonatkozik (DANYI MAGDOLNA készítette. I. a Híd 1984. évi januári 1. számát, 63-90). A nyelvészet, szöveg, interpretációelmélet című tanulmányában, mely az interjúkészítő kolléganő szakmai illetékességét és jártasságát is nagyon dicséri, PETŐFI az utóbbi évek, főleg a CHOMSKY utáni nyelvészeti gondolkodás – mondhatnánk – „erővonalait” vázolta fel, elméletileg összegezte azokat a változásokat, amelyek a korszerű szövegelmélet kialakulását eredményezték. Izgalmas fejtegetései közül csupán a „Szövegstruktúra – Világstruktúra Elmélet” (Text Struktur Welt Struktur Theorie = TeSWeST) lényegét ragadnánk ki. „A Szövegstruktúra – Világstruktúra Elmélet koncepciója – mondja PETŐFI – (...) egy, a szövegek struktúrájának, a szövegalkotásnak, szövegmegértésnek valamennyi aspektusát leírni szándékozó elmélet magjaként lett megalkotva és az eddigiek során kidolgozva.” Valaképpen tehát – ebből az idézetből kiindulva is látható, hogy – itt egy meglehetősen elvont elméleti konstruktumról van szó, aminek az alkalmazási lehetőségét a gyakorlatnak kell igazolnia. PETŐFI egy olyan integráló modell birtokába jutott a TeSWeST kidolgozásával, amely valójában lehetőséget ad a szövegek struktúrája, a szövegalkotás és a szövegmegértés valamennyi aspektusának a leírására. A tanulmány igen nagy érdeme az, hogy a szerző elméletében összegezte mindazokat a problémákat, amelyeket az utóbbi két évtized nyelvészeti gondolkodása hozott felszínre.

Már utaltunk rá, (I. PETŐFI – BÉKÉSI szerk. 1991. 95), de itt újból meg kell említenünk PETŐFINAK 1987 márciusában a budapesti ELTE Bölcsészettudományi Karán tartott előadását (A szövegelmélet időszerű kérdései címmel, vö. PETŐFI S. JÁNOS: A szöveg mint interdiszciplináris kutatási objektum (A szövegtani kutatás mai állásáról). Nyr. 112. 1988. 2. 219 – 229). A szerző a szövegtan általános elméleti kérdéseit világítot-
ta meg előadásában.

A továbbiakban a magyarországi szövegelmélet, szövegstilisztika és műalkotás-elemzés „legelkötelezettebb” művelőinek még néhány munkáját említjük, azzal a megjegyzéssel, hogy a részletesebb bibliográfiát az érdeklődők megtalálják a Hungarológiai Értesítő A magyar irodalomtudomány bibliográfiája című fejezetben, valamint A magyar nyelvtudomány bibliográfiája című rész Nyelvtan... és szövegtan és a Stilisztika című alfejezetében. Ezenkívül ajánljuk még az *Analecta Linguistica* (Budapest – Amsterdam) nemzetközi bibliográfiai kiadványunk Hungarian című alfejezetét. (Az említett kiadványok 1977. január 1-je óta közlik rendszeresen a magyar nyelvtudomány – hazai és külföldi – bibliográfiáját.)

ADAMIK TAMÁS: Megjegyzések a hasonlat-elmülethez. In: FilKözl. 24. 1978. 113-126; BENCZE LÓRÁNT: Ladik Katalin: Négy fekete ló mögöttem repül (Ladik Katalin szóképeiről). In: ÉA. 4. 1982. 4. 8; uő: A „metaforáló állat”. A metaforálás elmélete. In: Nyr. 106. 1982. 4. 455-466; uő: A nyelvi norma és a metafora kérdéséhez. In: MNy. 77. 1981. 2. 196-198; BÉCSY TAMÁS: A műelemző módszerek problémái és az elmúlt évek műelemző kötetek. In: Lit. 1. 1977. 13-22; uő: A drámai műnem ontológiai aspektusáról. In: MFilSz. 1979. 1-2. 94-103; uő: A történetiség fogalmai a műnem-elméletben. In: Életünk, 1979. 1-2. 100-106; uő: A líra drámai kérdéseiről. In: Itk. 1980. 5-6. 702-715; uő: A drámaelméletekről. In: It. 1981. 1. 134-156; uő: Natur or value? On the genre of the drama. In: ALitt. 1983. 1-2. 103-111; BÜKY LÁSZLÓ: A „fekete” szó Füst Milán lírájában. In: Nyr. 101. 1977. 56-63; uő: A „fut” ige metaforás használatáról Füst Milán költői nyelvén. In: AUSz-SEL 21. 1977. 107-116; uő: Metaforikus hasonlatok (Füst Milán költői nyelvén). In: AUSz-SEL. 27-28. 1979. 139-147; uő: Móricz Zsigmond Csata című elbeszélésének stílusáról. In: Nyr. 103. 1979. 445-449; uő: A színnevek használata Füst Milán költői nyelvén. In: Nyr. 103. 1979. 38-50; uő: A metaforát kifejező állapot-határozók Füst Milán költői nyelvén. In: A magyar nyelv grammatikája. Budapest, 1980. 259-266; uő: „A szív idézete: líra”. A „szív” főnév használata Füst Milán és Karinthy Frigyes költői nyelvén képalakítási rendszerében. In: Nyr. 106. 1982. 3. 310-318; uő: Weöres Sándor Négy évszak című versének rövid elemzése. In: ÉA. 5. 1983. 2. 6; BARÁNSZKY JÓB LÁSZLÓ: Képnyelv és világkép Ady Endre, József Attila, Juhász Ferenc költészetében. In: ÚÍ 18. 1978. 8. 83-100; uő: Polifonikus líra. Kormos István versei. In: ÚÍ 1980. 2. 56-58; D. BERENCSEI MARGIT: A „tűz” motívum Nagy László költészetében. In: MNy. 77. 1981. 1. 72-83; uő: Költői képek nyomában. A metafora. In: Mtan. 24. 1981. 6. 249-254; uő: Nagy László: Kereszt az első szerelemre. Verselemzés In: Mtan. 24. 1981. 2. 69-74; uő: Az Egri csillagok elemzéséhez. In: Mtan. 25. 1982. 3. 114-118; uő: Költői eszközök Dobos László Hólepedő című regényében. In: Nyr. 106. 1982. 3. 318-324; uő: Gondolatok a Légy jó mindhalálig nyelvi-stilisztikai elemzéséről. In: Mtan. 25. 1982. 5. 220-226; uő: Az írásjelek stílushatása Szabó Lőrinc egy versében („A miskolci deszkateplomban”). In: ÉA. 5. 1983. 4. 13-14; uő: A tömörség eszköze (A szóképekről). In: Köznevelés. 1985. 33. 25; BOJTÁR ENDRE: A funkcionális strukturalizmus az irodalomtudományban. J. Mukařovsky. In: Kultúra és Közösség. 1977. 2. 5-24; uő: Az irodalomtudomány újabb feladatairól. In: Lit. 1979. 1. 3-6; uő: Sinn und Wert des literarischen Werkes. In: ALitt. 1980. 1-2. 107-117; uő: Az irodalmi mű jelentése és értéke. In: Vság, 1981. 3. 42-48; uő: Mechanizm literatury. In: SSLav. 1982. 1-4. 357-370 (Az elbeszéléstípusok vizsgálata magyar és orosz prózai anyag alapján); DANIEL ÁGNES: A szöveg összefüggéseinek vizsgálata. Kísérlet a tartalom struktúrájának feltárására. In: FilKözl. 1982. 1. 87-95; uő: A szövegkoherencia kérdéséhez (Egy idézetfajta beszerkesztettségének tapasztalatai). In: Nyr. 104. 1980. 281-292; uő: Szövegszerveződés és kongruencia. In: ElmMod. 1987. (3. különszám). Budapest, 1987.; ELEKFI LÁSZLÓ: Verstani elemzések vitája és a Zrínyi kutatás. In: Nyr. 106. 1982. 3. 374-376; P. EÖRY VILMA: A laza szerkesztés eszközei Tamási nyelvén (A hátravetett határozós szerke-

zetek). In: MNy. 76. 1980. 72-74; uő: Különböző típusú novellák mondatszerkezetei. In: MNy. 79. 1983. 2. 162-173; uő: Elbeszélői nézőpont, kompozíció, stílus. In: Műhelymunkák. 1985. 1. 7-29 (Krúdy: Szindbád-novella).

FÁBIÁN PÁL – SZATHMÁRI ISTVÁN – TERESTYÉNI FERENC: A magyar stílusztika vázlata. Hatodik kiadás. Budapest, 1985.; FÁBIÁN PÁL: A költő és a nyelv. In: „Legyetek emlékezéssel hozzám”. Az ELTE Bölcsészettudományi Kara tudományos Ady-ülésszakai elhangzott előadások. Budapest, 1980. 85-93; FRANK ÉVA: József Attila: Eszmélet (Verselemzés). In: Mtan. 23. 1980. 128-134; FEHÉR ERZSÉBET: Az igekötős igék Kassák Lajos két verseskötetében. In: Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből. Budapest, 1980. 15-55; uő: A rejtélyes egyszerűség (Weöres Sándor Talizmán című verséről). In: ÉA. 3. 1981. 3. 7; uő: Műfajiság és szövegalkotasmód az aktivista regényben (Kassák Lajos: Tragédiás figurák, 1919). In: Lit. 1982. 2. 279-303; GÁSPÁRI LÁSZLÓ: Adalékok a nominális stílus természetéhez. In: MNy. 73. 1977. 87-95; Thury Zoltán: Kálvária. A századvégi novella lírizálásának kérdéséhez. In: Nyr. 103. 1979. 28-38; uő: Jeltípusok és stilisztikai kategóriák. In: Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből. Budapest, 1980. 67-78; uő: Impresszionista stílusjegyek Petelei István Klasszi című novellájában. In: It. 65. 1983. 3. 735-744; uő: A századvégi novella lírizálódásáról. Budapest, 1983. NytudÉrt. 118.).

HERCZEG GYULA: A modern magyar próza stílusformái. Budapest, 1974.; uő: Impresszionista jegyek Móricz Zsigmond prózájában. In: Nyr. 103. 1979. 129-145; uő: Impresszionista jegyek Kaffka Margit prózájában. Az író születésének 100. évfordulójára. In: Nyr. 104. 1980. 437-449; uő: A XIX. századi magyar próza stílusformái. Budapest, 1981.; uő: Polifon regényszerkezet, eseményesség és impresszionista jegyek mai prózáinkban. In: Nyr. 106. 1982. 1. 40-51; uő: Impresszionizmus és realizmus Kaffka Margit prózájában. In: MNy. 708. 1982. 1. 19-20. és 2. szám 136-145; uő: Móricz Zsigmond mondatszerkezetei. In: It. 64. 1982. 1. 151-165; uő: Nagy Lajos stílusa. 1-2. In: Nyr. 107. 1983. 3. 280-295 és 4. szám 410-421; uő: A régi magyar próza stílusformái. Budapest, 1985.

KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR: A szó, amely a műalkotásban saját kezét szerezte (József Attila költészetének egy jellemző vonásáról). In: Lit. 1979. 1. 87-97; KEMÉNY GÁBOR: Az eltévedt lovas (Hozzászólás egy Ady-szimbólum értelmezéséhez). In: Nyr. 101. 1977. 324-329; uő: A szív álmaitól a gyomor álmaiig (Erotika és gasztronómia Krúdy képeiben). In: Nyr. 101. 1977. 439-457; uő: Nyelvtani és képi determináció a teljes metaforában. In: NyK. 79. 1977. 177-200; uő: Krúdy képalkotása. Budapest, 1977. (NytudÉrt. 96.); uő: Egy pár gondolat a prózaelemzésről. Egy funkcionális stílusvizsgálat körvonalai. In: MNy. 75. 1979. 465-467; uő: A teljes metafora nyelvtani szerkezetéről. In: A magyar nyelv grammatikája. Budapest, 1980. 457-465; uő: Stílus, stíuselemzés prózaelemzés. In: Nyr. 104. 1980. 29-38; uő: Krúdy és stílusa. A stílus helye Krúdy művészetében és Krúdy helye a stílus művészetében. In: It. 63. 1981. 2. 440-457; uő: A „lelki táj” mint közlésforma József Attilánál (A lelki állapotok kivetülései). In: Nyr. 106. 1982. 2. 138-141; uő: Szakmai nyelvhasználat és publicisztikai stílus. In: Nyr. 109. 1985. 268-275.

KIRÁLY ISTVÁN: Ady Endre: A halottak élné. In: Vigilia. 1977. 11. 733-738; uő: Ady Endre: Krónikás ének 1918-ból. In: Nyr. 101. 1977. 3. 257-269; uő: Ady Endre verse 1918-ból. Elégedetlen ifjú panasza. In: Kr. 1977. 11. 17-19; uő: Intés az őrzőkhöz. In: Ttáj, 1977. 12. 9-19; uő: A nagykorú emberség verse. Ady Endre: Megmaradok virágos mezőkön. In: MTud. 1977. 11. 811-821; uő: A kuruc-motívum Ady háború alatti költészetében. A stílár – nyelvi népiség kulcsfigurája: a bújdosó kuruc. In: Alf. 1981. 7. 49-58.

Kosztolányi regényeinek az elemzése. Tudományos ülésszak az Újvidéki Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete és az MTA Irodalomtudományi Intézete közreműködésével 1985 őszén. (Az előadások anyagát I. Literatura 1986/1-2.)

KOVALOVSKY MIKLÓS: Ady és a nevek. In: Nyr. 101. 1977. 3. 286-301; uő: Ady költői stilisztikájának néhány nyelvtani eleme. In: Itk. 1977. 4-6. 519-528; uő: Néhány vázlatpont Ady költői nyelvtanához. In: MNy. 73. 1977. 3. 257-265; uő: Szecessziós elemek Ady stílusában. In: „Akarom: tisztán lássatok”. Szerk. CSÁKY EDIT. Tudományos ülésszak Ady születésének 100. évfordulóján. Budapest, 1980. 249-255; uő: Író és névhangulat. In: Név és társadalom. 1981. 75-77; uő: A tájnyelv művészi hitele. In: ÉA. 4. 1982. 3. 7-8.

LÁNG GUSZTÁV (1983-ig a kolozsvári Tudományegyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszékének volt az oktatója, 1983 óta a szombathelyi Tanárképző Főiskola tanára): A meddőség mítosza (Egy Ady-vers eszme- és formaszervezete). In: NyIrK. 21. 1977. 1. 3-11 (Ady Endre: Itthon vagyok); uő: Eszme és történelem. In: Alf. 1977. 6. 42-43; uő: Regény és valóság. In: Utunk. 1979. 46. 4; uő: A Nyugat és az avantgarde. In: NyIrK. 23. 1979. 2. 131-136; uő: A szerencse mint motívum az irodalomban (Kiskatedra). In: Utunk. 1983. 3. 7; uő: A modern költészet befogadása (Kiskatedra). In: uo. 1983. 8. 6; uő: A képversekről (Kiskatedra). In: uo. 1983. 16. 6; uő: Az irodalmi moderniségről (Kiskatedra). In: uo. 1983. 35. 6.

MARTINKÓ ANDRÁS: Egy Ady-vers olvasása közben (Ádám, hol vagy?). In: Itk. 1977. 4-6. 464-479; uő: Bevezető gondolatok egy „vallásos” Ady-vers elemzéséhez (Ádám, hol vagy?). In: Lit. 1977. 2. 3-26; uő: Berzsenyi időszerűsége egy időszerűtlen költeménye tükrében (A „Fohászkodás” körbenjárása). In: ItK. 81. 1977. 1-22; uő: Móra Ferenc írásművészetének mai megítélése. In: Nyr. 103. 1979. 325-329; uő: Értjük vagy félreértjük a költő szavát? (Közismert versek nyelvi magyarázata). Budapest, 1983.

NEMES NAGY ÁGNES: A költői kép. In: Kort. 22. 1979. 9. 1456-1478; uő: Magyar jambus. In: Nagyv. 1979. 8. 1227-1235; uő: Szavak divatja. In: Je. 1979. 7-8. 657-661; uő: A vers mértana (A költői szöveg elemzésének kérdései). In: Kort. 24. 1980. 1971-1987; uő: Metszetek. Esszék, tanulmányok. Budapest, 1982. uő: Analyse des Gedichts 'Abendfrage' von Mihály Babits. In: ALitt. 1983. 3-4. 209-215; NEMES ISTVÁN: Radnóti Miklós költői nyelve. Budapest, 1979; uő: Nyelvi stilisztikai jellegzetességek Illyés Gyula Tiszták című drámájában. In: Nyr. 107. 1983. 1. 10-16.

POSZLER GYÖRGY: Az elbeszélés metamorfózisa. Szempontok az epikai mű elemzésének kérdéseire. In: MFiSz. 22. 1978. 5. 594-610; uő: Javaslat az esztétikai nevelés reformjára. In: MTA I. OK. 30. 1-2. 115-127; uő: Katarzis és kultúra. Tanulmányok az esztétikai nevelés köréből. Budapest, 1980; uő: A regény válaszútjai. Budapest, 1980; uő: Az irodalomvizsgálat lehetőségei, 1-2. In: Mtan. 1983. 5. 193-201 és 6. sz. 241-249; uő: Kétségektől a lehetőségekig. Irodalomelméleti kísérletek. Budapest, 1983; uő: Példázatok, erkölcsök, tények. Műfajok és tendenciák a mai magyar irodalomban. In: TársSz. 1983. 8-9. 133-143; uő: Az irodalomvizsgálat lehetőségei. A „nyelv-esztétika” alapelemei. In: Mtan. 26. 1983. 5. 193-201; uő: A műelemzés válaszútjai. In: NyPl. 9. 1987. 96-111.

RÁBA GYÖRGY: Ady lírája túl a szimbolizmuson. In: ItK. 81. 1977. 498-518; uő: Egy Ady-szimbólum költőisége – francia forrásának tükrében (Jó Csönd-herceg előtt). In: Je. 1977. 12. 1111-1116.

SZATHMÁRI ISTVÁN: Milyen a mai költészet nyelve és stílusa? In: Anyanyelv az ember életében. Budapest, 1977. 107-122; uő: Megjegyzések Ady stílusforradalmához. In: ItK. 82. 1978. 464-470; uő: Megjegyzések Ady stílusforradalmához. In: „Akarom: tisztán lássatok”. Tudományos ülésszak Ady Endre születésének 100. évfordulójára. Budapest, 1980. 155-164; uő: Németh László és a stilisztika. In: Nyr. 104. 1980. 175-178; uő:

Kazinczy stilisztikai nézeteiről. In: MNy. 78. 1982. 3. 270-276; uő: Az avantgarde stiláris nyomai József Attila költészetében. In: MNy. 78. 1982. 2. 129-136; uő: A szövegstilisztika tárgyköréből. In: MNy. 79. 1983. 2. 149-162; uő: *Bewerkungen zum Verhältnis von sprachlichen und stilistischen Normen*. In: AU-Bud-L. 15. 1984. 231-237; uő: A két világháború közötti magyar költői stílus és az izmusok. In: A magyar vers. Budapest, 1985. 276-280.

SZILÁGYI PÉTER: Megtorpanás. Ady Endre: Margita élni akar. In: Vil. 18. 1977. 4. 230-234; uő: Ady első szabadvers-korszaka. In: ItK. 81. 1977. 4-6. 555-572; uő: A Szeretném, ha szerefnének... hangszílyos alakzatai. In: It. 59. 1977. 3. 989-1012; uő: Ady Endre: A Tisza-parton. Ritmikai elemzés. In: „A Tisza-parton”. 1981. 49-54; uő: Forma és világgép. Verstan tanulmányok. Budapest, 1981.

SZÉLES KLÁRA: Reviczky Gyula poétikája és az új magyar líra. Budapest, 1976.; uő: Mi a költői motívum? In: Kor. 38. 1979. 698-701; uő: „...minden szervem óra”. József Attila költői motívumrendszeréről. Budapest, 1980.; uő: „Óh, zajtalan csillagzatok”. József Attila egy költői szavának ismétlődéséről. In: Kor. 39. 1980. 178-181.

TAMÁS ATTILA: Illyés Gyula költészetének néhány stílussajáttsága a harmincas években. In: ItK. 85. 1981. 3. 290-300; uő: Az irodalmi mű jelentése. In: Ttáj. 1982. 7. 26-34; uő: A nyelvi műalkotás jelentése. A jelentés fogalma – a műalkotás felől nézve. In: Studia Litteraria. Debrecen, 1984.

TERESTYÉNI TAMÁS: Szemantikai szövegelemző módszerek kommunikációs tartalmak vizsgálatában. In: Hel. 24. 1978. 3. 276-284.

VÍGH ÁRPÁD: A retorika ujjászületése. In: Hel. 23. 1977. 1. 3-23; uő: A mű mint a szöveg példasága. Vázlat a hasonlítás rendszeréhez. In: ItK. 83. 1979. 4. 410-426; uő: Az irodalmi művek retorikai elemzése. In: Lit. 1980. 3-4. 506-517; uő: A második líege-i retorika. In: Hel. 26. 1980. 3-4. 329-337; uő: Retorika és történelem. Budapest, 1981.

WACHA IMRE: Az ihlet útja. In: Mtan. 20. 1977. 185-188; uő: József Attila: Tiszazug. In: Nyr. 104. 1980. 293-300; uő: A tételhangsúlyról. In: Nyr. 104. 1980. 89-98; uő: A beszédművelés a tudományban és az iskolában. In: Nyr. 107. 1983. 4. 434-452; uő: Élőnyelvi szövegek megnyilatkozásainak vizsgálati szempontjairól. Kézirat, 1987.; uő: Beszélgessünk a beszédéről. Második kiadás. Budapest, 1981.; uő: Közéleti beszédünk. Budapest, 1987.

Azt már összefoglalónk bevezetőjében is hangsúlyoztuk, hogy a magyar szövegeleméleti tevékenység nem korlátozódik csupán a mai Magyarország területére. A szomszédos országokban – Jugoszláviában, Romániában és Csehszlovákiában – igen intenzív magyar szövegeleméleti és szövegstilisztikai kutatások folynak. A továbbiakban egészen röviden erről kívánunk szólni.

A jugoszláviai magyar szövegeleméleti kutatások központja az újvidéki (Novi Sad) egyetem. Itt működik a Magyar nyelv, Irodalom és Hungarológiai kutatások Intézete, melynek kutatási eredményeit leggyakrabban a Tanulmányok/Studije című évkönyv és a Hungarológiai Közlemények című folyóirat közli. Ezeken a publikációs lehetőségeken kívül a jugoszláviai magyar kutatóknak (most itt elsősorban a humán tudományok művelőire gondolunk) rendelkezésükre állnak más folyóiratok és hetilapok is kutatási eredményeik közzétételére (Híd, Új Symposion, Üzenet, Magyar Képes Újság stb.).

Az újvidéki egyetemen igen színvonalas oktatói gárda kezében van a magyar nyelv és irodalom ügye. PENAVIN OLGA mellett, aki a mai magyar nyelvtudomány egyik igen kiváló egyénisége és művelője, ott találjuk az igen képzett és termékeny nyelvészt is, MATJEVICS LAJOST, akiről sajnos, már csak múlt időben beszélhetünk. De meg kell említenünk a nyelvünk szépségére és épségére vigyázó MOJŽAR CSIKÓS LÁSZLÓ nyelv-művelő és más jellegű nyelvészeti tevékenységét is, s a kiváló jugoszláviai magyar irodalomtörténészek között ott találjuk BORI IMRÉT, akinek több kötetre rúgó vaskos mo-

nográfiai és tanulmánygyűjteményei az egyetemes magyar irodalomtörténet legszínvonalasabb alkotásai között foglalnak helyet. A nagyfokú igényesség jellemzi a BORINÁ egy jó évtizeddel fiatalabb BÁNYAI JÁNOS tevékenységét is, és bővíthetnénk tovább ezt a névsort SZELI ISTVÁN akadémikussal, a neves irodalomtörténésszel és filozófussal, a kiváló közéleti személyiséggel, valamint a tehetséges fiatal kutatókkal.

Érthető, hogy az új tudományos eszmék iránt fogékony munkaközösségben felkarolják a szövegelméleti kutatásokat is, melynek egyik igen tekintélyes művelője és képviselője az újvidéki egyetem docense, THOMKA BEÁTA. „Elméleti szempontból a francia strukturalizmus – írja levelében THOMKA BEÁTA – a belőle kinövő szemiotika, posztstrukturalizmus volt hatással gondolkodásomra, elemzésmódszertanomra. Sokáig úgy éreztem, a magyar irodalomtudományban bejáródottabb a költői szövegek megközelítése, mint a prózai elbeszéléseké, s ezért az utóbbira irányítottam figyelmem. Ehhez a francia narratológia, továbbá a szegedi kollégák által is affirmált szemantikai, ill. elbeszélés-elméleti kutatások nyújtottak ösztönzést” (THOMKA BEÁTA levélbeli szíves közlése). Behatóan foglalkozik a novellát követő műfajokkal, az ún. rövidtörténetekkel (Short Story – Kurzgeschichte), s így jut el Örkény István egyperceseiig, amelyek valóban a nyelvi bravúr, a nyelvi szerkesztésük következtében válnak irodalmiakká (vö. uo.). Ezeknek a kutatásoknak az eredménye A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja című kötet (Újvidék, 1986.).

Több kötet és egész sor terjedelmes és magvas tanulmány fémjelzi THOMKA BEÁTA eddigi tevékenységét. A legfontosabbak közül is csak néhányat említhetünk. THOMKA BEÁTA: Az Ady-vers időszerűsége (társszerzőként). Újvidék, 1978.; uő: Narráció és reflexió. Újvidék, 1980. – Gazdag és szerteágazó tevékenységét több fordítás és utószó is jelzi, és a már említett Tanulmányok/Studije című évkönyv szerkesztése is 1982 óta feladatainak számát szaporítja.

Tanulmányai közül csak néhányat emelünk ki. THOMKA BEÁTA: Prózapoétika vagy narratológia (In: Híd, 1981. 11.); uő: A szabad ötletek poétikája felé (In: Híd, 1981. 3.); uő: Németh László regénytípusai (In: Lit. 1981. 4.); uő: Stilisztikai-retorikai szerkezetek és műveletek (In: HungKözl. 1981. 4.); uő: Francia narratológiai kutatások 1. Az elbeszélő szövegek nyelve és nyelvtana (In: Híd, 1981. 12.); uő: Francia narratológiai kutatások 2. Elbeszélés, kijelentés, discours (In: Híd, 1982. 1.); uő: Francia narratológiai kutatások 3. A poétika autonomitása (In: Híd, 1982. 2.); uő: A végső számvetések versei. A kései József Attila-költészet szemantikai megközelítése (In: HungKözl. 1981. 3.); uő: Déry Tibor Országúton című regényének szürrealista elemei (In: HungKözl. 1981. 3.); uő: Történetgrammatika, történetmegértés (In: Híd, 1982. 11.); uő: Gomb és babérfa (In: Kortárs, 1984. 7.); uő: Saulus térbeli formája (In: Lit. 1984. 3.); uő: A rövidtörténet műformája és típusai (In: Életünk, 1985. 9.); uő: Az elbeszélő monológ. (In: HungKözl. 1984. 4.); uő: Az egzisztenciális műfaj. Hamvas regényszemlélete és a Karnevál (In: Életünk, 1986. 11.); uő: Szempontok a hetvenes – nyolcvanas évek magyar stílus kutatásának áttekintéséhez (In: Helikon, 1987.); uő: Novellatípusok a harmincas évek jugoszláviai irodalmában (In: HungKözl. 1986. 69.).

Természetesen a jugoszláviai magyar tudományos életben nem csupán az említett szerzők jelzik a tudományos igényességet és az akadémiai színvonalat. A bővebb felvilágosítást az érdeklődő olvasó megtalálja a már sokszor idézett Hungarológiai Értesítő irodalomtudományi és nyelvészeti fejezetében. (A jugoszláviai hungarológiai oktatásról és tudományos kutatásról részletesebben l. SZELI ISTVÁN Hungarológiai oktatás és kutatás Jugoszláviában című tanulmányát. In: Hungarológiai oktatás régen és ma. Budapest, 1983. 62-68). Színvonalas tanulmányok, műelemzések jelzik DANYI MAGDOLNA tevékenységét is. Néhány fontosabb dolgozata: Az önmagát kereső költő; Ady Endre: Szeretném, ha szeretnének (In: Híd, 1977. 11. 1354-1360); uő: A „pillanatnyi ember”

költőisége (Sinkó Ervin). In: ÚjSymp. 1977. 143. 101–103; uő: Gondolatok költészetünkéről (In: ÚjSymp. 14. 1978. 158. 267–268); uő: Beszéd és idézet. Az én-elbeszélés és az idegen tudatok interakciói a Pontos történetek, útközben kompozíciójában (In: Híd, 1981. 11. 1374–1382); uő: Beszélgetés Petőfi S. Jánossal: Nyelvészet, szöveg, interpretációelmélet (In: Híd, 1984. 1. 62–90).

Ugyanezt mondhatjuk a Csehszlovákiában működő magyar nyelvészek és irodalomtörténészek tevékenységéről is. A második világháború után Csehszlovákiában a hungarológiai oktatás, mely „egy nyelvi – irodalmi modell alakjában kövesedett meg” (RÁKOS PÉTER: 1983.), valójában 1951 után vált rendszeressé. A hungarológiai oktatásnak a nyolcvanas évek elején három jelentősebb központja volt: a prágai Károly Egyetem, a pozsonyi Ján Komenský Egyetem és a nyitrai Pedagógiai Fakultás. Ezenkívül a brnói egyetem bölcsészeti karán a Történelem Tanszék balkanisztikai és hungarológiai csoportjában is folyik magyar oktatás. A Magyarországon is igen jól ismert nevek: RÁKOS PÉTER, SAS ANDOR, TURCZEL LAJOS, SIMA FERENC, JAKAB ISTVÁN, ZEMAN LÁSZLÓ, CSANDA SÁNDOR, ZALABAI ZSIGMOND, ZSILKA TIBOR és mások, a nyelv- és irodalomtudomány művelői, eddig is értékes munkásságukkal gyarapították az egyetemes magyar nyelv- és irodalomtudományt. Az utóbbi évtizedekben a csehszlovákiai hungarológiai kutatások fellendítéséhez jelentős mértékben hozzájárultak a magyarországi vendégtanárok is. DEME LÁSZLÓ, KÁZMÉR MIKLÓS után jelenleg MOKÁNY SÁNDOR tölti be a pozsonyi egyetemen a vendégtanári tiszteket. (A csehszlovákiai és főleg a pozsonyi hungarológiai oktatásról részletesebben l. CSANDA SÁNDOR: A Komenský Egyetem Magyar Tanszékének filológiai munkássága című előadást. (In: Hungarológiai oktatás régen és ma. Budapest, 1983. 15–18.)

Míthogy a csehszlovákiai magyar nyelvi oktatásban különös jelentősége van a fordításnak, a magyar és a szlovák nyelv kapcsolata tanulmányozásának, teljesen érthető, hogy a tudományos kutatásban előtérbe kerül a nyelvi kölcsönhatás vizsgálata, ami kiterjed a köznyelvre éppen úgy, mint a nyelvjárásokra. Éppen ezért a nyelvészeti kutatásokban a nyelvművelés, a nyelvjáráskutatás és a nyelvi kölcsönhatások vizsgálata elsőrendű feladattá vált, ezzel párhuzamosan fellendült a kontrasztív nyelvészeti kutatómunka is. Ezeknek a vizsgálódásoknak az eredményei az Irodalmi Szemlében, a Hétben, a Csallóközi Múzeumban, a Szocialista Nevelésben olvashatók. Elég gyakran találunk magyar vonatkozású anyagot a szlovák folyóiratokban is (Slovenská Literatúra, Slovenské Pohlády, Slovensky Narodopis stb.), ezek többségükben magyar anyagról szóló szemlecek vagy a szlovák – magyar összehasonlító nyelvészeti kutatások eredményeiről szólnak. A terjedelmesebb tanulmányok, monográfiák leggyakrabban a pozsonyi Madách Kiadónál jelennek meg.

A szellemi értékeknek az áramlása állította előtérbe a műfordítás kérdéseinek a vizsgálatát, sőt elméletének a kidolgozását is. Mindebből következően egyáltalán nem tartjuk véletlennek, hogy a műfordítás elvi kérdéseinek a tisztázása során a magyar kutatók figyelme is egyre inkább a stilisztika felé fordult, amiben igen nagy szerepük van a csehszlovák hagyományoknak is (J. V. BEČKA, K. HAUSENBLAS, K. HORALEK, V. KUČOL, J. LEVÝ, F. MIKO, J. MUKAŘOVSKÝ, A. POPOVIČ, V. TURČANY és mások), nem különben a szövegelmélet kibontakozásának. Hogy a műfordítás-elmélet, a stilisztika és a szövegelmélet között szoros kapcsolat van, ma már sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem vonja kétségbe senki. Ennek egyik cáfolhatatlan bizonyítéka a szlovák műfordítás-elmélet jeles művelőjének, ANTON POPOVIČ nak nem régen magyar fordításban is megjelent könyve (A. POPOVIČ: A műfordítás elmélete. A szöveg és az irodalmi meta-kommunikáció szempontjai. Madách. Bratislava, 1980.), melyben a neves szerző – JIŘÍ LEVÝ (1963., 1969.) felfogását némileg módosítva és továbbfejlesztve – kidolgozza a műfordítás-elméletét és egyúttal azt is meggyőzően bizonyítja, hogy a műfordítás nem

csupán interlingvális folyamat, hanem egyszersmind szövegalkotás és stilisztikai elemzés is.

A szlovákiai magyar tudományos életben, különösen a hetvenes években, az említett három diszciplína művelése terén jelentős szerepet játszott a nyitrai Irodalomkommunikációs Kabinet. Ennek egyik neves, nálunk is nagyon jól ismert kutatója ZSILKA TIBOR, aki jó két évtizede már több tanulmánnyal gazdagította a magyar stilisztikai és műalkotáselemzési (szövegelméleti) szakirodalmat (ZSILKA TIBOR: A stílus hírértéke. Bratislava, 1973.; uő: Poétikai szótár. Bratislava, 1977.; uő: Stilisztika és statisztika. Budapest, 1974.; uő: A szemantikai kontraszt és az esztétikai arány a szépprózában. In: Nyr. 99. 1975. 49-58; uő: A szövegelmélet és a nyelvtudomány kapcsolata. In: MNy. 75. 1979. 162-170; uő: A non-fiction irodalom sajátosságai. In: Híd, 1980. 1. 104-108; uő: Az allúzió funkciója a szépirodalmi szövegekben. In: Híd, 1981. 5. 632-644; uő: Az expresszivitás mint stíluskategória. In: ÚjSymp. 1981. 18. évf. 203. márc. 68-72; uő: A műfordítás stilisztikai vonatkozásai. In: IrodSzele. 1985. 1. 56-60). (L. még DÉNES IMRE: Az elbeszélő irodalmi szövegek redukálása. Szövegnyelvészeti tanulmány az irodalmi művek befogadásának kérdésköréből. In: IrodSzele, 1982. 2. 134-140.)

A szlovákiai magyar irodalomtörténetnek és a stilisztikai (közvetve pedig: a szövegelméleti) vizsgálódásoknak másik jelentős személyisége ZALABAI ZSIGMOND, akitnek eddigi tanulmánygyűjteményei (A vers túloldalán, 1974. és a Mérlegpróba, 1978.) nagy mértékben járultak hozzá a szlovákiai magyar irodalmi szemlélet megújulásához. Stilisztikai tevékenységének kiemelkedő alkotása a *Tűnődés a trópusokon* című könyve (Madách, Bratislava, 1981.). Ebben a munkájában ZALABAI teljesen új utakon indul el a költői képek, a trópusok lényegének a feltárásában. A trópus fogalma helyett a képtőskép kifejezést javasolja, melynek elemzi a modelláló, a stilisztikai, a lélektani, a logikai és szerkezetteremtő funkcióit is. A csehszlovákiai és magyarországi folyóiratokban is több tanulmánya jelent meg, melyek közül a legfontosabbak a következők: ZALABAI ZSIGMOND: „Követelem a holnapot” 1-2. Az Ady-líra és környéke. In: IrodSzele, 21. 1978. 8-9. 745-751 és 850-861; uő: A metafora mélystruktúrái. In: IrodSzele, 23. 1980. 10. 917-922; uő: Szó, kép, szókép, képvilág. In: IrodSzele, 24. 1981. 8. 726-734; uő: Versszerűség és világkép (A versszerűség ismérveinek a változásai). In: IrodSzele, 24. 1981. 10. 898-903; uő: Metafora és ikonitás. In: IrodSzele, 24. 1981. 1. 38-47; uő: Más szemmel, más szóval: Adalékok a költői nyelvünk és a szókincs viszonyához. In: A hűség nyelve, 1985. 221-224; uő: A versszerűség kritériumainak módosulása mint a nemzetiségi lét-helyzet és a csehszlovákiai magyar nyelvállapot művészi tükrözésének eszköze. In: A magyar vers. Budapest, 1985. 286-292.

A környező országok közül – minden kétséget kizáróan – Romániában a legerősebbek a hungarológiai kutatások hagyományai (L. KRISTÓF GYÖRGY, GYÖRGY LAJOS, SZABÓ T. ATTILA, GÁLFFY MÓZES, MÁRTON GYULA tevékenységét). A kolozsvári és a bukaresti Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti és Irodalomtudományi Tanszékén, valamint a Román Tudományos Akadémia kolozsvári Nyelvtudományi Intézetében folynak hungarológiai kutatások (nyelvészet és irodalomtudomány), ám az utóbbi évtizedben egyre nehezebb feltételek között. (Részletesebben l. MÁTÉ JAKAB: A felsőfokú hungarológiai oktatás helyzete és távlatai a Román Szocialista Köztársaságban. In: Hungarológiai oktatás régen és ma. Budapest, 1983. 55-61; uő: A felsőfokú hungarológiai oktatás és tudományos kutatás a Román Szocialista Köztársaságban. In: Nyr. 106. 1982. 4. 419-430.) Viszont az új iránt rendkívül érzékeny SZABÓ ZOLTÁN körül kialakult egy színvonalas kutatói gárda, egy igen lelkes fiatal utánpótlással, mely a szövegelmélet, a szövegstilisztika és a műelemzés igényes művelése révén szerzett elismerést a romániai magyar tudományosságban csakúgy, mint nálunk Magyarországon és mindenütt a nagyvilágban, ahol hungarológiai kutatások folynak. Természetesen J. NAGY MÁRIA, P.

DOMBI ERZSÉBET, CS. GYÍMESI ÉVA vagy a bukaresti Tudományegyetem Magyar Tanszékén működő MURVAI OLGA már régóta önálló koncepciók birtokában művelik a tudományt.

Az előző fejezetben (I. PETŐFI – BÉKÉSI szerk: 1991. 73–116) már viszonylag részletesebben foglalkoztunk SZABÓ ZOLTÁN tevékenységével, aki a szövegelmélet és a korszerű stilisztika (szövegstilisztika) kapcsolatát a magyar tudományosságban mind ez ideig a legelmélyültebben és a legszakavatottabban fejtette ki a közelmúltban megjelent könyvében (SZABÓ ZOLTÁN: Szövegnyelvészet és stilisztika. Budapest, 1988.).

A kolozsváriak tevékenységében kezdetben a stilisztikai kutatások domináltak, ám a szövegelmélet térhódításával párhuzamosan a kutatás körét egyre jobban kitágították, s ma már a szövegstilisztika, a műalkotáselemzés (szövegelmélet), a poétika és a velük szorosan összefüggő kérdéskör vizsgálatában igen jelentős és megtisztelő helyet foglalnak el az egyetemes magyar nyelv- és irodalomtudományban.

SZABÓ ZOLTÁN jelentősebb kötetait az előző fejezetben (I. PETŐFI – BÉKÉSI szerk: 1991. 73–116) már felsoroltuk és röviden elemeztük, most azonban még néhány kisebb terjedelmű, de elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt lényeges munkáját említjük meg. Ezek a következők: SZABÓ ZOLTÁN: Az egyéni szépírói stílus jellemzése az újabb szövegelméletek megvilágításában. In: NytudÉrt. 82. (1974.), 570–573; uő: A stilisztikai elemzés az újabb szövegelméletek megvilágításában. In: MNy. 70. (1974.), 315–324; uő: Stilisztika és stílus a szövegnyelvészetben. In: Nyr. 99. (1975.), 135–142; uő: A századvégi impresszionizmus stílusformái. In: ItK. 2. (1977.), 207–214; uő: Szecessziós sajátosságok Ady stílusában. In: NyIrK. 21. (1977.), 12–21; uő: A szövegsemantika stilisztikai jelentősége. In: Nyr. 101. (1977.), 468–481; uő: A stílustörténet elmélete és módszertana. Problémavázlat. In: MNy. 75. (1979.), 283–297; uő: Gondolatok a tárgyi-as-intellektuális stílusról. In: Nyr. 104. (1980.), 300–315; uő: Szöveggrammatika és stilisztika. In: NytudÉrt. 104. (1980.), 229–234; uő: Linguistic theories and the present state of Hungarian stylistics. In: Language, literature and meaning. 2. Amsterdam, 1980. 251–297; uő: Szövegnyelvészet és stilisztikai elemzés. In: Nyr. 106. (1982.), 62–72; uő: A szövegpragmatika stilisztikai jelentősége. In: Nyr. 107. (1983.), 207–219; uő: József Attila: Határ. Stilisztikai elemzés szövegnyelvészeti alapon. In: It. 1985. 4. 916–931; uő: Kosztolányi Dezső: Fürdés. Stilisztikai elemzés szövegnyelvészeti alapon. In: Nyr. 109. (1985.), 2. 153–162. GÁLFFY MÓZES, az erdélyi magyar nyelvjárások kiváló szakértője (ny. egyetemi tanár) a szövegelmélet területén is jelen van publikációival. L. GÁLFFY MÓZES: A szövegszerkesztés, ill. a szövegelemzés kérdéséről. In: IgSzó. 28. 1980. 11. 458–466.

CS. GYÍMESI ÉVA, a kolozsvári Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének adjunktusa. Mindkét tudományágat „magáénak vallja” és mindkettőt egyforma igényességgel és szakszerűséggel műveli. Igen jelentős irodalomkritikai és tudományos–publicisztikai tevékenységet is fejt ki a szó szigorú értelmében vett tudományos munkássága mellett. Az utóbbi években egyre eredetibb és igen invenciózus munkákkal vonja magára a figyelmet, amelyek közül a legjelentősebb feltétlenül a *Teremtett világ*. Rendhagyó bevezetés az irodalomba című könyve (Kritérion, Bukarest, 1983.), melynek előzménye: *Találkozás az egyszerűvel* című kötete (Bukarest, 1978.). Ebben a munkájában Cs. GYÍMESI ÉVA a romániai magyar líra mai középnemzedékének költői tevékenységét vizsgálja, s már ebben a kötetében jelzi azt, amit el is végzett a Teremtett világban, hogy ti. elméleti és metodológiai szinten vizsgálja meg a mai irodalomtudomány szerfölkött bonyolult és ellentmondásos kérdéskörét. Az irodalom, az irodalomtudomány lényege számára a műalkotás „nyelviségében” rejlik („(...) a legmáradandóbb irodalmi mű is pusztán a szó, a beszéd eszközeivel létrehozott világ”). GYÍMESI ÉVA a Teremtett világban ennek a „beszéd eszközeivel létrehozott világnak: a kiala-

kulási folyamatát vizsgálja, a fikció és a valóság viszonyát, ám közben a műalkotás megértésének és értelmezésének a módjait is feltárja, s ennek révén bevezeti az olvasót a nehezebben értelmezhető alkotások világába is. (Részletesebben I. CSÚRI KÁROLY tanulmányát a Janus 1987. II. 2. téli számában, II. 2. 4–II. 2. 17.)

Legjelentősebb tanulmányai a következők: CS. GYÍMESI ÉVA: A lírai szerkezet geometriája. In: Utunk 21. (1977.), 10.; uő: Forró gyémánt. Nemes Nagy Ágnes stílusáról. In: Korunk 36. (1977.), 271-276; uő: A verselemzés lehetőségei. Módszertani megjegyzések. In: Utunk 33. (1978.), 42. 1-2; uő: Lászlóffy Aladár vershelyezetei. In: NyIrK 22. (1978.), 3-18; uő: Székely János lírája és a korszerű gondolatiság. In: NyIrK. 22. (1978.), 137-146; uő: Jegyzetek a költészetéről. A mitizált egyszerűség. In: Korunk 39. (1979.), 1-2, 135-136; – (CS. GYÍMESI ÉVA tevékenységéről l. még összefoglalónk előző fejezetét is: PETŐFI–BÉKÉSI szerk: 1991. 73–116.)

Csak az elismerés hangján szólhatunk MURVAI OLGA (a bukaresti Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke) szövegelméleti, ill. szövegstilisztikai tevékenységéről is. Jelentősebb munkái a következők: MURVAI OLGA szerk.: Stilisztikai tanulmányok., Válogatta és az utószót írta MURVAI OLGA. Bukarest, 1976. (A kötetről szóló ismertetést I. P. DOMBI ERZSÉBET: NyIrK. 21. 1977. 237-238.) A kötet MAX WEHRLI, ROMAN INGARDEN, R. WELLEK – A. WARREN, HANKISS ELEMÉR, ROLAND BARTHES, LUBOMIR DOLEŽEL, J. M. LOTMAN, ROMAN JAKOBSON, PETŐFI S. JÁNOS és ION COTEAU egy-egy tanulmányát közli. A kötet színvonalát emeli a szerkesztő utószava, mely igen nagy hozzáértéssel elemzi a stilisztika státuszában és a stílus fogalmában bekövetkezett változásokat, valamint a változásokkal szorosan összefüggő kérdéseket. Uő: A szabad függő beszéd mint komplex szemantikai jel. In: NyIrK. 22. 1978. 203-208; uő: A szabad függő beszéd mint kommunikációelméleti modell. In: NyIrK. 22. 1978. 31-40; uő: Egy népdal időstruktúrájáról. In: Nyr. 103. 1979. 50-51; uő: Egy természeti kezdőkép szemiotikai elemzése egy csángó népdalban. In: Nyr. 103. 1979. 449-451; uő: A műalkotás belső felépítettségének szemiotikai vizsgálatához. In: NyIrK. 24. 1980. 1. 31-42; uő: Szöveg és jelentés. A szabad függő beszéd szövegnyelvészeti vizsgálata. Bukarest, 1980. (Erről l. KEMÉNY GÁBOR: Szöveg és jelentés. Ceruzajegyzetek egy újszerű könyv margójára. – MURVAI OLGA: Szöveg és jelentés... Bukarest, 1980 című tanulmányát. In: Nyr. 106. 1982. 343-351). – (MURVAI OLGA tevékenységéről l. még összefoglalónk előző fejezetét is.)

A kolozsvári kutatók közül (a közép-nemzedék képviselői) szólunk kell P. DOMBI ERZSÉBET és J. NAGY MÁRIA munkásságáról is. Mindketten a hetvenes években nagyon intenzív szövegelméleti, pontosabban szövegstilisztikai tevékenységet fejtettek ki. P. DOMBI ERZSÉBET *Őt érzék ezer muzsikája* (A szinesztézia a Nyugat lírájában, Bukarest, 1974.) című munkáját a magyar stilisztikai szakirodalom legjelentősebb alkotásai között tartják számon. A költői tranzitíválás grammatikája (In: Nyr. 101. 1977. 182-189) című tanulmánya is a nagyon igényes és rendszeres munka eredménye. J. NAGY MÁRIA is több tanulmányával öregbítette a kolozsvári szövegelméleti (stilisztikai és műalkotás-elemzési) csoport munkáját. J. NAGY MÁRIA: A szó poétizációja Vajda János lírájában. In: Jelentés- és stilisztika. NyudÉrt. 83. Budapest, 1974., 405-413; uő: A melléknév poétizációja Vajda János lírájában. In: NyIrK. 18. 1974. 103-110; uő: A szó művészete. Bukarest, 1975.; uő: Stílus, egyéni stílus, szóhasználat. In: Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok. Bukarest, 1981. 186-196; uő: A főnév stílusalkító ereje Vajda János lírájában. In: Irodalomtudományi és stilisztikai tanulmányok. Bukarest, 1984. 236-254. L. még DOBOS B. MAGDA: A nominális szerkesztésmód a magyar impresszionista szépirodalomban. Bukarest, 1979.

A fiatalabb nemzedék képviselői közül KABÁN ANNAMÁRIA tevékenysége számottevő és elismerésre méltó. Jelentősebb tanulmányai a témakörből: KABÁN ANNAMÁ-

tejes következetességgel a „teremtett világ nyelvi kifejeződésének” (CS. GYÍMESI ÉVA) a mikéntjéből kiinduló elemzések, de amelyek gyökeresen különböznek a csupán „tartalmi, eszmei mondanivaló” egyszerű ismertetésére szorítkozó elemzésektől. És ha ezek az elemzések nem is mindenben követik a legújabb műelemző módszertanok eljárásait, de ez utóbbiakhoz „szemantikailag” is oly közel állnak, eredményeiket tekintve oly mértékben hasonlítanak egymáshoz, hogy szakmai felelőtlenség lenne megfeledezni róluk és elkülöníteni őket a „szabályosnak vélt”, igen nagy mértékben a nyelvi alapokon nyugvó műelemzésektől (l. pl. KIRÁLY ISTVÁN, NÉMETH G. BÉLA, POSZLER GYÖRGY, RÁBA GYÖRGY vagy az újvidéki BORI IMRE és mások elemzéseit).

Viszont ez a látszólagos „parttalanság” némi tudományelméleti tisztázatlanságot, a szövegtan (szövegelmélet) fogalmának a „képlékenységet” is jelenti, azaz egy alakulóban, születőben – vagy a régebbi hagyományokat is figyelembe véve: egy átalakulóban lévő diszciplína mindennapi gondjairól van szó. Arról ti., hogy még nem tudjuk pontosan és egyértelműen körülírni a szövegelmélet legalapvetőbb kérdéseit. Azzal nagyon is tisztában vagyunk, hogy a szövegtan egy integráló, multidiszciplináris kutatási terület, de a szakirodalom mind a mai napig még nem tudta pontosan megállapítani, hogy a szövegtan m i k é n t f u g g ö s s z e a vele szorosan érintkező tudományos diszciplínákkal: a poétikával, a retorikával, a stilisztikával, a kommunikációelmélettel, a szemiotikával, az irodalomtudomány különböző ágaival, a logikával, a filozófiával, a pragmatikával, a szociológiával, a lélektannal, a hermeneutikával stb. – sorolhatnánk hosszasan a különféle diszciplínákat. Nos, ha történetek is tudományosan szerföltt megalapozott, igényes kísérletek ezeknek a kérdéseknek a tisztázására, még ennek ellenére is nagyon sok a vitatott, a vitatható, az elmélyült elemzéseket igénylő problémák száma. Természetesen mindezeknek a nehézségeknek a nyomai a magyar szövegelméleti szakirodalomban is feltalálhatók, hiszen – amint erre már többször utaltunk – mindenfajta sajátossága ellenére a magyar szövegelmélet (szövegtan) is része annak a nagyarányú kutatási programnak, amely a s z ö v e g lényegének, mibenlétének a feltárását tűzte ki célul. Talán nem szerénytelenség arra hivatkoznunk, hogy a magyar kutatók is igen tevékenyen részt vettek a korszerű szövegnyelvészeti elméleti és módszertani alapkérdéseinek a tisztázásában, sőt PETŐFI S. JÁNOS személyében azt a magyar tudóst üdvözölhetjük, aki – a szó igazi értelmében – a korszerű szövegelméleti kutatásoknak nemcsak egyik elindítója és mind a mai napig következetes szervezője, hanem egyszersmind egyik legkiválóbb művelője, iskolateremtő egyénisége. Általános nyelvészeti és szövegelméleti tevékenysége és felfogása nagy hatást gyakorolt és gyakorol nemcsak a magyar, hanem a világ legkülönbélebb országaiban folyó szövegelméleti vizsgálódásokra. (PETŐFI szövegelméleti kutatásainak legfontosabb darabjait l. az újvidéki Híd című folyóirat 1984. 1. számában, 88-90.)

Nagyon is tudatában vagyunk annak, hogy nem mi, magyar kutatók határozzuk meg a világszerte folyó szövegelméleti kutatások fő irányait. Ám azt nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy a „szövegnyelvészeti fordulat” előkészítésében, a koncepció elméleti és módszertani megalapozásában nem maradtunk le a külföldön folyó hasonló jellegű próbálkozásoktól. Bárhonnan is számítjuk a szövegelméleti próbálkozások kezdetét (természetesen itt az utóbbi két évszázadra és nem az ókori klasszikus görög és római hagyományokra gondolunk), a magyar tudományosságban is – különösen az utóbbi két évszázadban – mindig megtaláljuk annak megfelelőjét – igaz, valamivel halványabb körvonalakban –, ami országunk határain kívül a tudománynak e területén történt. Az újabb időkben pedig a rendszeres és módszeres szövegelméleti kutatások koncepciójának a megalapozásában, annak a folyamatnak a kibontakoztatásában, amely végül a szövegelmélet kialakulásához vezetett, mintegy „egyszerre léptünk” a külfölddel, természetesen ki-ki a maga stratégiájának kimunkálásán fáradozva.

Ezt az „együtt lépést” próbáltuk igazolni BALÁZS JÁNOS, BÉKÉSI IMRE, BÓKAY ANTAL, CSÚRI KÁROLY, DEME LÁSZLÓ, KANYÓ ZOLTÁN, MOLNÁR ILONA, RADICS KATALIN, SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY, TÖRÖK GÁBOR, VÍGH ÁRPÁD, WACHA IMRE és nagyon sokan mások, vagy a szomszédos országokból SZABÓ ZOLTÁN, Cs. GYÍMESI ÉVA, MURVAI OLGA, THOMKA BEÁTA, DANYI MAGDOLNA, ZALABAI ZSIGMOND – és a neveket még hosszasan sorolhatnánk – igen rendszeres előkészítői, alapozó tevékenységével, majd pedig a kimunkált koncepció birtokában a kecsegtető eredményekkel.

Természetesen a kutatóknak ez az elenyésző kis hányada, akiket itt hamarjában felsoroltunk és azok, akiknek még a nevét sem említhettük, más-más eljárások segítségével vélik elérhetőnek a kitűzött célt: a szöveg lényegének feltárását és a tudomány mai szintjének megfelelő leírását. Körképünkben is érezhető egy bizonyos differenciálódási folyamat, amelyet plasztikusan úgy fejezhetünk ki, hogy a magyar szövegnyelvészetben is van egy ún. modernebb és egy hagyományosabb vonulat (l. SZABÓ ZOLTÁN: 1977. 174-176), ami felfogásunk szerint korántsem jelent minősítést abban az értelemben, hogy a modern lenne a t ö k é l e t e s, a hagyományos pedig az ó s d i. Erről szó sincs. Itt csupán eljárásmodbéli különbségekről beszélhetünk.

Viszont, ha műalkotások szövegelemzéseiben mutatkozó különféle eljárásmodokat veszünk szemügyre, itt a módszertan mögött már koncepcionális eltérések, különbségek is kimutathatók, bár ezek az eredményekben kevésbé érezhetők. Ez a magyar gyakorlatban pl. azt jelenti, hogy a műalkotáselemzésekben, amelyekben a kutató következetesen alkalmazza a legújabbban kidolgozott módszereket és – mondjuk – a TeS-WeST koncepció, a „lehetséges világokról” szóló elmélet fogalmi rendszerében mozogva végzi el az elemzést, nem választja el beláthatatlan távolság azoktól a módszertanoktól, amelyek némileg a „hagyományosabb világban” mozogva próbálják értelmezni a szóban forgó műalkotást. Ha kézzel fogható példával akarjuk ezt a megállapításunkat bizonyítani, akkor KIRÁLY ISTVÁN Kosztolányi *Hajnali részegségének* utánazhatóan elemzését idézhetjük, aminél szebb és elmélyültebb (és tegyük hozzá: szakszerűbb és korszerűbb) értelmezést a Hajnali részegségről az utóbbi évtizedekben nemigen írtak.

Ez egyben azt is jelenti, hogy a kétféle felfogás között nincs áthidalhatatlan akadály, sőt egyre érezhetőbbé válik, hogy a modern is csak akkor lehet eredményes, ha a hagyományosra támaszkodik, és ez utóbbi is csak akkor lehet méltó alternatívája az előbbinek, ha abból inspirálódik. – Körképünkben a hagyománynak és újításnak, a megtartva meghaladásnak ezt az egységét próbáltuk igazolni akkor is, midőn NÉMETH G. BÉLA és SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY elemzési módszerét állítottuk egymás mellé, ezzel is bizonyítva, hogy ugyanazon valóság megközelítésének és lényege feltárásának több útja is lehetséges.

A magyar nyelvtudományban sajátos színezetet jelent a szegedi csoport tevékenysége (BERNÁTH ÁRPÁD, CSÚRI KÁROLY, a fiatalon elhunyt KANYÓ ZOLTÁN és mások), amely nemzetközi vonatkozásban is a műalkotáselemzés egyik igen elismert és követésre méltó példája. A „Studia poetica” körül tömörülő csoport, mely eddig is több nemzetközi tudományos ülészakot szervezett a szövegelmélet időszerű kérdéseinek a megvitatására, 1980 óta működik, és időszakos kiadványát a színvonalas és igényes nemzetközi kiadványoknak megfelelő elismerés övezi. Igen következetes és módszeresen kimunkált koncepciója révén (a „lehetséges világokról” szóló elmélet mintaszerű alkalmazása a műalkotáselemzésekben, a fikció és a valóság viszonyának a tisztázása, a műértelmezésben alkalmazott stratégiák kidolgozása stb.) a szegedi József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának ez a kiadványa föltétlenül hozzájárult ahhoz, hogy ma már külföldön is számon tartják a magyar szövegelmélet eredményeit. – A *Studia poetica* jelentősége azonban nem csupán erre a presztizs növelő szerepre kor-

látozódik, de kimunkált koncepciójának hatása lemérhető az újvidéki egyetem neves kutatónőjének, THOMKA BEÁTA docensnek a felfogásán is, akinek a koncepciója kialakításában „(...) a francia narratológia, továbbá a szegedi kollégák által is afirmált szemantikai, ill. elbeszéléseleméleti kutatások nyújtottak ösztönzést.” (A kiemelés tőlem: M. J.) – Ugyanilyen koncepcióbeli közelség, ill. hasonlóság kimutatható CS. GYÍMESI ÉVA (a kolozsvári Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszéke) elbeszéléseleméleti és szövegsemantikai felfogásában is, ami mit sem von le a rendkívül tehetséges kolozsvári kolléganő felfogásának az értékéből. Ha úgy tetszik, beszélhetünk kölcsönhatásról is vagy az azonos forrásokból kimunkált koncepciókról, ám bárhogyan is értelmezzük a szegedi csoport és CS. GYÍMESI ÉVA elbeszéléseleméleti és szövegsemantikai felfogását, annyit „halkan” mégis elmondhatunk, hogy a magyar szövegelméleti és elbeszéléseleméleti szakirodalom egyik legsikerültebb alkotása CS. GYÍMESI ÉVA *Teremtett világ*. Rendhagyó bevezetés az irodalomba című, másfél száz oldalnál alig valamivel terjedelmesebb tanulmánya (Bukarest, 1983.).

Természetesen a felfogásbeli hasonlóság (közelség) vagy az „ösztönzés-nyújtás” – ahogyan THOMKA BEÁTA írja – egyáltalán nem jelent alárendeltséget. Egymástól teljesen függetlenül is az azonos területen dolgozó kutatók juthatnak azonos „felfedezés-re”, mert az, hogy egy kutató a már felhalmozott ismeretanyagból mit épít be a maga elképzelés-rendszerébe, az teljes mértékben magának a szóban forgó kutatónak a szakmai jártasságától, az erudíciójától függ.

Ebből a szempontból kell megítélnünk a kolozsvári Egyetem Magyarországon és külföldön is – magvas tanulmányai révén – jól ismert SZABÓ ZOLTÁN professzor általános nyelvészeti, szövegelméleti és szövegsemantikai, de különösen rendkívül eredményes szövegstilisztikai (elméleti és gyakorlati) tevékenységét. Az egyetemes magyar nyelv- és irodalomtudományban SZABÓ ZOLTÁN – minden kétséget kizáróan – a legkövetkezetesebb művelője és szakértője a szövegstilisztikának. Széles körű szakirodalmi jártasságát és négy – öt világnyelv kitűnő ismeretét nemcsak saját tudományos tevékenységében hasznosította és hasznosítja, hanem arra is felhasználja, hogy másoknak is ötleteket és útmutatásokat adjon, s még amit tevékenységében nem lehet túlbecsülni, az nem más, mint iskolateremtő képessége, az arra irányuló törekvése, hogy gondoskodjék a tudományos utánpótlásról a kutatásnak azon a területén, amely minden nemzet, de itt elsősorban a romániai magyar nemzeti kisebbség anyanyelvét hivatott ápolni és megőrizni.

A Csehszlovákiában folyó szövegelméleti vizsgálódások a diszciplína minden területére kiterjednek. Az ott élő magyar kutatók inkább a stilisztika felé orientálódnak, ami azonban nem kizárólagos jellegű. A nyelvészeti és irodalomtudományi kutatásokban különös jelentősége van a fordítással, elsősorban a műfordítással kapcsolatos vizsgálódásoknak, amely (ti. a fordítás) egyben szövegalkotás és stilisztikai elemzés is, s mindezt még kiegészíthetjük azzal is, hogy a Prágai Nyelvészeti kör klasszikus korszakában megindult poétikai tevékenység hagyományai ma is elevenen élnek az ifjabb nemzedék tudatában, s így nincs semmi csodálni való azon, hogy a poétikai kérdések vizsgálata is szerves része a csehszlovák és az országban élő magyar kutatók tudományos stratégiájának.

Összefoglalva az eddigi megállapításainkat, elmondhatjuk, hogy a magyar szövegelmélet nem légüres térben alakult ki, hanem hagyományokra, előzményekre támaszkodva jött létre, és képesnek bizonyult arra, hogy egy egész sor tudományos diszciplína integráló erejévé váljon. A nyelvészeti kutatásokban csakúgy, mint az irodalomtudományban meghonosodott a szövegközpontú szemlélet, és a külföldön folyó szövegelméleti kutatásokkal párhuzamosan megindultak és egyre intenzívebbé váltak a

magyar szövegelméleti vizsgálódások. Ennek a folyamatnak az útját próbáltuk nyomon követni összefoglalónkban, de hogy ez miként sikerült, azt a szakma illetékeseinek kell eldönteniük.

Irodalomjegyzék

Dolgozatunk első részéhez hasonlóan szakirodalmi jegyzékünkben csak azokat a műveket soroljuk fel, amelyek zárójelben csak a szerző nevével és a megjelenés évszámával szerepelnek.

- BAKOS: 1970. = Bakos Ferenc: A.I. Greimas: Sémantique structurale. Paris 1966. In: *ÁNyT.* 7. Budapest.
- CSÚRI: 1987. = Csúri Károly: *Lehetséges világok*. Tanulmányok az irodalmi műértelmezés témaköréből. Budapest.
- DEME: 1979. = Deme László: A szöveg alaptermészetéről. In: SZATHMÁRI – VÁRKONYI (szerk.): *A szöveg tan a kutatásban és az oktatásban*. 57-65. Budapest.
- FEHÉR: 1983. = Fehér Márta: *A tudományfejlődés kérdőjelei*. Budapest.
- FODOR: 1970. = Fodor István: A francia explication de textes. In: NYÍRÓ Lajos (szerk.): *Irodalomtudomány*. Budapest.
- FÓNAGY: 1959. = Fónagy Iván: *A költői nyelv hangtanából*. Budapest.
- FÓNAGY: 1963a. = Fónagy Iván: A stílus hírértéke. In: *ÁNyT.* 1. 91-123. Budapest.
- FÓNAGY: 1963b. = Fónagy Iván: A metafora a fonetikai műnyelvben. Budapest.
- FÓNAGY: 1972. = Fónagy Iván. Motivation et rémotivation. In: *Poétique* 11.
- FÓNAGY: 1974. = Fónagy Iván: A kifejezés mint tartalom. In: TELEGDÍ Zsigmond (szerk.): *Hagyományos nyelvtan – modern nyelvészet*. Budapest.
- CS. GYÍMESI: 1983. = Cs. Gyimesi Éva: *Teremtett világ*. Rendhagyó bevezetés az irodalomba. Bukarest.
- KIEFER: 1987. = Kiefer Ferenc: A magyar főnév esetei. In: *MNy.* 83. 481-486. Budapest.
- KIRÁLY: 1970. = Király István: *Ady Endre 1-2*. Budapest.
- KIRÁLY: 1982. = Király István: *Intés az őrzőkhöz 1-2*. Budapest.
- MAGYAR: 1972. = Magyar Miklós: A. Camus „Közöny”-ének néhány problémája. In: *Filológiai Közöny* 1-2. 211-220. Budapest.
- MAGYAR: 1975. = Magyar Miklós: Nézőpont és írói világkép Albert Camus két regényében. In: *Filológiai Közöny*. 3. 326-334. Budapest.
- MAGYAR: 1977. = Magyar Miklós: A játék mint cél és eszköz Alain Robbe-Grillet legújabb regényében. In: *Filológiai Közöny*. 4. 394-402. Budapest.
- MAGYAR: 1981. = Magyar Miklós: Splendeurs et misères du nouveau roman français. In: *Acta Lit. Acad. Scientiarum Hungaricae*. 23. 39-47. Budapest.
- MAGYAR: 1985a. = Magyar Miklós: Technique narrative dans L'Etranger d'Albert Camus. In: *Acta Lit. Acad. Scientiarum Hungaricae*. 27. 61-73. Budapest.
- MAGYAR: 1985b. = Magyar Miklós: Kommunikáció és belső monológ. In: *Nyelvpedagógiai Írások*. 5. 340-349. Budapest.
- MAGYAR: 1987. = Magyar Miklós: Narrátor és narratív technika. In: *Nyelvpedagógiai Írások*. 9. 112-121. Budapest.
- PETŐFI: 1982a. = Petőfi, János S.: Text, Signification, Models and Correlates. Some Aspects of Text Comprehension and Text Interpretation. In: RICKHEIT, G. – BOCK, M. (eds.): *Psycholinguistic Studies in Language Processing*.
- PETŐFI: 1982b. = Petőfi S. János: Szöveg, diszkurzus. In: PENAVIN Olga – THOMKA Beáta (szerk.): *Tanulmányok – Studije* 15. 9-28. Novi Sad – Újvidék.
- PETŐFI: 1984. = Petőfi S. János: Nyelvészet, szöveg, interpretációelmélet. (DANYI Magdolna beszélget Petőfi S. Jánossal.) In: *Hid*. 1. 62-90. Novi Sad – Újvidék.
- PETŐFI – BÉKÉSI: 1991. = Petőfi S. János – Békési Imre (szerk.): *Szemiotikai szöveg tan 2. A magyar szöveg tan kutatás irodalmából (Első rész)*. (Acta Academiae Paedagogicae Szegediensis, Series Linguistica, Litteraria et Aestetica), Szeged.

- RIESER: 1982. = Rieser, Hannes: A nyelvészeti szemantika új megközelítése. In: PENAVIN Olga – THOMKA Beáta (szerk.): *Tanulmányok – Studije* 15. 91-106. Novi Sad – Újvidék.
- RUZSA: 1984. = Ruzsa Imre: *Klasszikus, modális és intenzionális logika*. Budapest.
- SZABOLCSI: 1967. = Szabolcsi Miklós: Szövegelemzés és történetírás. In: *Kritika*. 5. 40-45. Budapest.
- SZABOLCSI: 1969. = Szabolcsi Miklós: A verselemzés kérdéséhez. In: *Irodalomtörténeti Füzetek*. 57. Budapest.
- SZABOLCSI: 1971. = Szabolcsi Miklós: *Jel és kiáltás*. Budapest.
- SZABOLCSI: 1976. = Szabolcsi Miklós: Megjegyzések egy magyar stílusjelenséghez. In: *NyK*. 78. 441-451. Budapest.
- SZABOLCSI: 1977. = Szabolcsi Miklós: *Érik a fény*. Budapest.
- SZABOLCSI: 1987. = Szabolcsi Miklós (szerk.): *József Attila-versek elemzése*. Budapest.

1988. január – április